

**UCHWAŁA NR XI/76/2025
RADY GMINY TARNAWATKA**

z dnia 31 marca 2025 r.

w sprawie przyjęcia Strategii terytorialnej Partnerstwa Roztocze Środkowe

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 12 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 36 ust. 4 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 (Dz. U. z 2022 r., poz. 1079 z późn. zm.) Rada Gminy Tarnawatka uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Strategię terytorialną Partnerstwa Roztocze Środkowe, stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Tarnawatka.

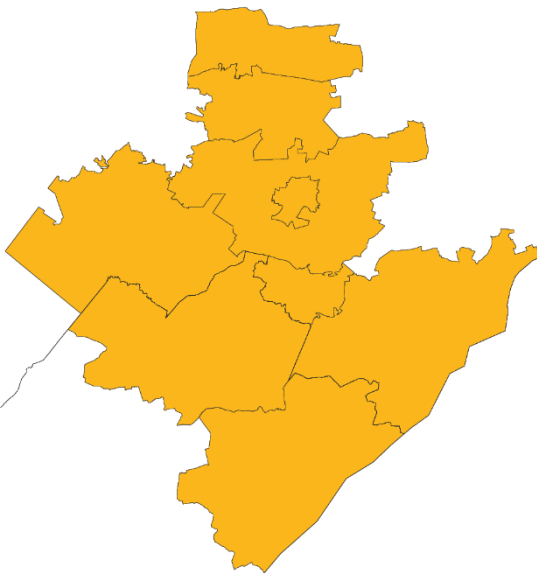
§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Gminy

Ryszard Malec

Załącznik
do Uchwały Nr XI/76/2025
Rady Gminy Tarnawatka
z dnia 31 marca 2025 roku

Strategia terytorialna

Partnerstwo Roztocze Środkowe

Pomoc Techniczna
dla Funduszy Europejskich

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

GMINA
BEŁŻEC

MIASTO I GMINA
LUBYCZA
KRÓLEWSKA

MIASTO I GMINA
NAROL

GMINA
SUSIEC

GMINA
TARNAWATKA

GMINA
TOMASZÓW
LUBELSKI

MIASTO
TOMASZÓW
LUBELSKI

GMINA
KRYNICE

Gmina
Horyniec - Zdrój

Skład Partnerstwa

1. **Bełżec** (gmina wiejska)
2. **Krynice** (gmina wiejska)
3. **Horyniec – Zdrój** (gmina wiejska)
4. **Lubycza Królewska** (gmina miejsko-wiejska)
5. **Narol** (gmina miejsko-wiejska)
6. **Susiec** (gmina wiejska)
7. **Tarnawatka** (gmina wiejska)
8. **Tomaszów Lubelski** (gmina miejska)
9. **Tomaszów Lubelski** (gmina wiejska)

Skład Rady Partnerstwa

1. **Wojciech Żukowski** – Burmistrz miasta Tomaszów Lubelski, Przewodniczący Rady Partnerstwa
2. **Mateusz Jarosz** - Wójt Gminy Bełżec,
3. **Marzena Czubaj-Gancarz** – Wójt Gminy Tomaszów Lubelski,
4. **Arkadiusz Mroczek** – Burmistrz Miasta i Gminy Narol
5. **Marek Łuszczynski** – Burmistrz Gminy Lubycza Królewska
6. **Zbigniew Naklicki** – Wójt Gminy Susiec,
7. **Piotr Pasieczny** – Wójt Gminy Tarnawatka,
8. **Jacek Wiśniewski** – Wójt Gminy Krynice,
9. **Robert Serkis** – Wójt gminy Horyniec-Zdrój

Skład Grupy Roboczej

1. **Paweł Borowiec** – gmina Lubycza Królewska, koordynator grupy roboczej.
2. **Diana Leszczyńska** – gmina Lubycza Królewska,
3. **Renata Miziuk** – miasto Tomaszów Lubelski,
4. **Mateusz Gęborys** - miasto Tomaszów Lubelski,
5. **Waldemar Miller** – gmina Tomaszów Lubelski
6. **Małgorzata Stojko** – gmina Krynice
7. **Karolina Janik** – gmina Bełżec
8. **Jolanta Miller** – gmina Bełżec
9. **Robert Pinkowicz** – gmina Narol
10. **Justyna Mroczkowska** – gmina Susiec
11. **Karolina Mazur** - gmina Susiec
12. **Marek Tyrka** – gmina Tarnawatka
13. **Krzysztof Kłysewicz** –gmina Horyniec-Zdrój

Spis treści

1. Wprowadzenie	6
2. Synteza diagnozy i założenia do Strategii	7
2.1. Ogólna charakterystyka obszaru Partnerstwa	7
2.2. Wymiar społeczny	8
2.3. Wymiar gospodarczy	11
2.4. Wymiar przestrzenno-środowiskowy	16
2.5. Wnioski z analizy powiązań funkcjonalnych	21
2.8. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa.....	24
2.9. Kluczowe wyzwania Partnerstwa warunkujące kierunki współpracy.....	24
3. Cele Partnerstwa.....	26
3.1. Misja Partnerstwa	26
3.2. Cele strategiczne	27
3.3. Podejście zintegrowane w Strategii	30
4. Lista projektów przewidzianych do realizacji w ramach Strategii	33
5. System realizacji Strategii	39
5.1. Zasady i mechanizmy wdrażania	39
5.2. Struktura zarządzania.....	42
5.3. Procedura aktualizacji Strategii.....	45
6. System monitoringu i oceny skuteczności realizacji strategii.....	45
6.1. Wskaźniki realizacji Strategii.....	45
6.2. Monitorowanie procesu wdrażania Strategii	49
6.3. Ewaluacja stopnia osiągnięcia celów strategicznych.....	50
7. Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych	50
7.1. Partycypacja społeczna na etapie przygotowywania Strategii.....	50
7.2. Partycypacja społeczna na etapie realizacji Strategii	56
7.3. Partycypacja społeczna na etapie oceny efektów Strategii.....	58
8. Źródła finansowania projektów	59
8.1. Środki pochodzące z budżetu Państwa i funduszy celowych	60
8.2. Środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej	60
8.3. Pozostałe źródła finansowania	63
9. Wykazy i spisy.....	64

1. Wprowadzenie

Podstawą zawiązania Partnerstwa Roztocze Środkowe było wieloletnie doświadczenie we współpracy oraz powiązania funkcjonalne obszaru, wykraczające poza granice administracyjne gmin i województw. Wpływ na tę decyzję miały ponadto podobieństwa zarówno w zakresie zasobów, jak również problemów z jakimi borykają się jednostki samorządu terytorialnego sąsiadujące ze sobą.

Formalne początki Partnerstwa związane są z podpisaniem *Listu intencyjnego*, który potwierdził powołanie Rady Partnerstwa oraz wybór Przewodniczącego. List został podpisany 30 września 2020 roku w Tomaszowie Lubelskim, a ustanowione w nim cele dotyczyły podejmowania wspólnych działań na rzecz rozwoju potencjału społeczno-gospodarczego oraz przystąpienia do projektu „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego”.

Kolejnym krokiem formalnym w procesie tworzenia Strategii oraz konkretyzowania się kształtu i sposobu funkcjonowania Partnerstwa, było podpisanie *Porozumienia międzygminnego* dnia 4 sierpnia 2022 r.

Projekt CWD realizowany przez Związek Miast Polskich na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, wspierał partnerstwa z całej Polski w przygotowaniu przemyślanych strategii umożliwiających skorzystanie z instrumentów terytorialnych przewidzianych w Funduszach Strukturalnych 2021-2027. Prace w ramach projektu pozwoliły na przygotowanie istotnych dokumentów o charakterze analitycznym (Raport diagnostyczny) oraz programowym (projekt Strategii terytorialnej).

W skład Partnerstwa wchodzi gminy: Tomaszów Lubelski (gmina miejska), Tomaszów Lubelski (gmina wiejska), Bełżec, Krynice, Lubycza Królewska, Susiec, Tarnawatka, Narol oraz Horyniec-Zdrój.

Gmina Horyniec-Zdrój nie uczestniczyła w pracach partnerstwa w latach 2020 – 2021. Dołączyła dopiero w połowie 2022 roku i razem ze wszystkimi pozostałymi podpisała porozumienie o utworzeniu Partnerstwa, o którym mowa powyżej. Efektem była konieczność aktualizacji raportu diagnostycznego opracowanego w 2021 roku, czego dokonano w listopadzie 2023 r.

Strategia jest odpowiedzią samorządów na dynamicznie zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne oraz prezentuje wspólny kierunek rozwojowy i sposoby w jakie Partnerzy chcą wykorzystać możliwości drzejące w lokalnych zasobach. Strategia terytorialna konkretyzuje plany działania w perspektywie najbliższych lat w postaci projektów przeznaczonych do realizacji przez Partnerów. Określono w niej kierunki rozwoju obszaru do 2030 roku.

Opracowany dokument jest Strategią IIT w rozumieniu art 36 ust. 4 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w pespektywie finansowej 2021-2027.

2. Synteza diagnozy i założenia do Strategii

Wnioski z diagnozy zostały przygotowane w oparciu o informacje pochodzące z dokumentu CWD *Raport diagnostyczny. Portret partnerstwa Roztocze Środkowe*, dane statystyczne dostępne w BDL obrazujące sytuację na obszarze, informacje zawarte w raportach o stanie poszczególnych gmin Partnerstwa oraz innych dokumentach, które dotyczą części lub całości obszaru Partnerstwa. Sformułowane wnioski bazują również na informacjach uzyskanych od interesariuszy, wyrażonych na różnych etapach przygotowywania Strategii terytorialnej.

2.1. Ogólna charakterystyka obszaru Partnerstwa

Partnerstwo Roztocze Środkowe zostało zawarte ponad granicą dwóch województw: gminy je tworzące leżą zarówno w województwie lubelskim, jak i podkarpackim. Wynika to z międzywojewódzkiego położenia Roztocza, ale także z faktycznych powiązań funkcjonalnych ponad granicą województw. Obszar Partnerstwa jest usytuowany w bezpośrednim sąsiedztwie granicy polsko-ukraińskiej. Gminami bezpośrednio przygranicznymi są Lubycza Królewska i Horyniec-Zdrój, z którymi po stronie ukraińskiej graniczy obwód lwowski.

Gminy tworzące Partnerstwo leżą w powiecie tomaszowskim (woj. lubelskie – siedem gmin: miasto Tomaszów Lubelski oraz gminy Tomaszów Lubelski, Krynice, Tarnawatka, Susiec, Bełżec, Lubycza Królewska) oraz w powiecie lubaczowskim (woj. podkarpackie – gminy Narol oraz Horyniec-Zdrój). Centralnym ośrodkiem Partnerstwa jest miasto Tomaszów Lubelski, siedziba powiatu tomaszowskiego. Ani Powiat Tomaszowski, ani Lubaczowski nie wchodzi w skład Partnerstwa.

Tabela 1. Podstawowe dane o gminach Partnerstwa w 2022 roku.

Gmina partnerska	Typ gminy	Liczba mieszkańców [os.]	Powierzchnia [km ²]
Bełżec	wiejska	3 137	33
Horyniec-Zdrój	wiejska	4 392	203
Krynice	wiejska	3 030	74
Lubycza Królewska	miejsko-wiejska	5 640	208
Narol	miejsko-wiejska	7 573	203
Susiec	wiejska	7 023	191
Tarnawatka	wiejska	3 792	83
Tomaszów Lubelski	miasto	18 061	13
Tomaszów Lubelski	wiejska	11 109	171
RAZEM		63 757	1179

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL, GUS

Kluczowe dla Partnerstwa jest położenie na Roztoczu, od którego środkowej części Partnerstwo wzięło nazwę. Roztocze to kraina fizycznogeograficzna – wyraźnie wypiętrzony wał wzniesień z okresu kredy i trzeciorzędu, o długości około 180 km, łączący Wyżynę Lubelską z Podolem i rozciągający się od Kraśnika na północnym zachodzie do Lwowa na południowym wschodzie. Roztocze w części polskiej oddziela Kotlinę Sandomierską od Wyżyny Lubelskiej i Wyżyny Wołyńskiej, zaś w części ukraińskiej – Płaskowyże: Jaworowski, Krakowiecki i Lwowski od Kotliny Pobuża (tak zwanego Pobuża Zapadłego). Powierzchnia Roztocza wynosi ok. 3,4 tys. km², z czego 70,8% leży na terytorium Polski, zaś 29,2% na terytorium Ukrainy.

Roztocze wyróżnia się wyjątkową różnorodnością biologiczną i wybitnymi walorami przyrodniczymi, na jego obszarze zastosowano wszystkie formy ochrony przyrody, jakie przewiduje prawo zarówno polskie, jak i ukraińskie. Występują tu obszary i obiekty przyrodnicze cenne nie tylko w skali regionalnej i krajowej, ale i międzynarodowej.

Oba województwa wspierają obszar Partnerstwa swoim zaangażowaniem. Województwo Lubelskie jest członkiem Stowarzyszenia Samorządów Euroregion Roztocze. Ponadto, jednym z subregionalnych obszarów strategicznej interwencji wskazanych w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku* jest Roztocze – obszar funkcjonalny o zasięgu szerszym niż sama kraina geograficzna. Z kolei Województwo Podkarpackie zapisało zamiar współpracy międzyregionalnej w *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030*.

W podpisanym w grudniu 2020 r. Programie Współpracy Partnerstwa Roztocze Środkowe zadeklarowało następujące cele działania:

1. Kreowanie zrównoważonych relacji między ludźmi i biosferą w obszarze Roztocza.
2. Rozwój społeczno-gospodarczy sprzyjający budowaniu tożsamości kulturowej tego obszaru, w tym wykreowanie produktów turystycznych na bazie wspólnych walorów kulturowych, przyrodniczych, geograficznych.
3. Budowa sieci ścieżek rowerowych.
4. Lepsza promocja Roztocza w oparciu o potencjał TRB Roztocze (Transgraniczny Rezerwat Biosfery).

W toku prac nad Strategią oraz po przeprowadzeniu dyskusji na poziomie władz samorządowych wspólnie z interesariuszami z obszaru Partnerstwa, w roku 2023 ostatecznie zdecydowano, że piątym celem Partnerstwa będzie rozwój Geoparku Roztocze.

2.2. Wymiar społeczny

➤ Zmiany demograficzne

Obszary oddalone od dużych miast w całym kraju będą w najbliższych latach przeżywać rewolucję demograficzną polegającą na **jednoczesnym starzeniu się populacji i jej kurczeniu się**. Z takim samym problemem zmierzają się jednostki samorządu terytorialnego tworzące Partnerstwo.

Starzenie się społeczeństwa to jeden z najważniejszych czynników warunkujących rozwój danego obszaru. Należy brać pod uwagę, że wszystkie plany wieloletnie muszą uwzględniać ten kontekst - przyszłe społeczeństwo, szczególnie wiejskie, będzie zdominowane ilościowo przez seniorów i to seniorów samotnych.

Prognozowany odsetek populacji 65+ (udział seniorów w ogólnej liczbie mieszkańców) do roku 2030 w większości gmin Partnerstwa utrzyma się pomiędzy 20 a 25% - tylko w gminie Tomaszów Lubelski będzie mniejszy niż 20%, natomiast w przypadku miasta Tomaszów Lubelskie seniorzy będą stanowić ponad jedną czwartą mieszkańców.

Tereny peryferyjne już obecnie wyludniają się szybko, a w przyszłości będą wyludniać się jeszcze szybciej. Składają się na to dwa zjawiska demograficzne (oba nasilające się z roku na rok):

- ujemny przyrost naturalny, a więc liczba żywych urodzeń nie kompensująca liczby zgonów,
- emigracja do większych ośrodków oraz na tereny podmiejskie wokół dużych i niektórych średnich miast.

Jak wynika z prognoz GUS, w okresie objętym strategią do 2030 roku liczba ludności obszaru Partnerstwa będzie się kurczyć w zależności od gminy od 5 do 15%.

Tempo wyludniania się obszaru jest znaczące. W latach 2015 – 2019 z gmin Partnerstwa ubyło ogółem 1781 osób, przy czym największy był ubytek w mieście Tomaszowie (660 mieszkańców), a najmniejszy w gminie Tomaszów (zaledwie 16 osób per saldo, a w latach 2018-2019 latach napływ).

Jednak gdy uwzględnić zróżnicowaną liczebność ludności w gminach, okazuje się, że najwięcej ludności procentowo utraciły: Krynice (-4,8%) i Lubycza Królewska (-4,2%). Miasto Tomaszów i gmina Susiec są ex aequo na trzecim miejscu (po -3,5%), dalej Narol (-3,3%), Tarnawatka (-2,4%) i Bełżec (-2,1%). Najmniejszą stratę (-0,1%) odnotowała gmina Tomaszów. **Generalnie obszar Partnerstwa utracił w ciągu 5 lat 2,9% swojej całkowitej liczby ludności.**

➤ **Warunki życia – dochody gospodarstw domowych**

Oba województwa, na obszarze których leży Partnerstwo, są województwami o najniższych dochodach pierwotnych rodzin per capita w kraju. Poziom wynagrodzeń nie przekracza 90% średniej dla kraju, a w powiatach lubaczowskim i tomaszowskim jest on jeszcze niższy (nieco ponad 76% średniej dla kraju). Jednocześnie obok Lubelszczyzny leży najbogatsze w kraju województwo mazowieckie. Powyższe fakty wpływają istotnie m.in. na plany życiowe młodzieży. Wg przeprowadzonych badań ankietowych jedynie 30% maturzystów uczęszczających do szkół na terenie Partnerstwa wiąże swoją przyszłość z tym terenem.

➤ **Zjawisko ubóstwa**

Liczebność osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej maleje konsekwentnie we wszystkich gminach, w tym w Sułcu, Tarnawatce i Lubyczy Królewskiej spadek jest istotny. Można interpretować to jako obiektywne zmniejszenie się zapotrzebowania na środowiskową pomoc społeczną, choć należy także brać pod uwagę różną politykę różnych gmin w zakresie udzielania wsparcia. Jednak nie wzbudza wątpliwości fakt, że **skala zjawiska ubóstwa głębokiego maleje wyraźnie w ostatnich 11 latach.**

Warto jeszcze sięgnąć po dodatkowy wskaźnik, którym jest odsetek dzieci do 18 lat, na które ich opiekunowie pobierają zasiłek rodzinny (uzależniony także od dochodu osiąganego per

capita w rodzinie). Wskaźnik ten pokazuje odsetek dzieci, jakie wychowują się w rodzinach żyjących w warunkach ograniczeń finansowych.

Choć zapotrzebowanie na zasiłek maleje, to nadal – poza miastem Tomaszowem Lubelskim – zasiłkiem wspieranych jest 40–55% dzieci. **To wysoki wskaźnik, charakterystyczny dla gmin wiejskich.** Nawet miasto Tomaszów ma wyraźnie niższy odsetek dzieci korzystających z tego zasiłku, z czego należy wnosić, że ich rodziny mają dochody powyżej kryterium wyznaczonego dla zasiłku.

➤ **Aktywność społeczna i kulturalna mieszkańców**

Pomocniczą miarą do obserwowania życia społecznego są wskaźniki różnego rodzaju aktywności społecznej, jak uczestnictwo w kulturze, czy działalność organizacji pozarządowych.

Wskaźnikiem uczestnictwa w kulturze, szczególnie trafnym na terenach wiejskich, jest uczestnictwo w formach pracy realizowanych przez gminne ośrodki kultury: klubach, sekcjach, zespołach artystycznych, zajęciach rozwijających zainteresowania i kompetencje itd. Wydaje się, że obraz jest tu optymistyczny, szczególnie w ostatnich latach. Po okresie ograniczeń związanych z pandemią w poszczególnych gminach odnotowywany jest wzrost aktywności lub co najmniej utrzymywanie jej na stałym poziomie. Generalnie **obszar uczestnictwa w lokalnej kulturze można uznać za obszar potencjału wartego dalszego rozwijania.**

O aktywności mieszkańców świadczy również działający na danym terenie sektor pozarządowy. Jeśli chodzi o ilość fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców połowa gmin wykazuje wskaźnik wyższy niż średnie wojewódzkie, a druga połowa wskaźnik tylko nieznacznie niższy. Zwiększająca się liczba fundacji i organizacji społecznych jest dobrym prognostykiem dla potencjalnego zaangażowania NGO w działania prorozwojowe Partnerstwa. Warto przyrzeć się również temu, jak wygląda wspieranie przez gminy aktywności obywatelskiej, co w praktyce następuje poprzez zlecanie i powierzanie organizacjom społecznym zadań publicznych do wykonywania. Aspektem pośrednio wskazującym na aktywność organizacji pozarządowych jest skala dotacji do realizacji zadań publicznych, udzielanych przez poszczególne gminy. Skala powierzania zadań organizacjom społecznym jest bardzo zróżnicowana. Najlepiej jest w mieście Tomaszowie i gminie Tomaszów, ale i tak kwota finansowania zadań to odpowiednio 34 i 33 zł na mieszkańca rocznie. Najgorzej sytuacja wygląda w Tarnawatce, gdzie wskaźnik oscyluje wokół 4 zł rocznie w przeliczeniu na jednego mieszkańca. **Należy uznać, że współpraca z organizacjami społecznymi to obecnie niewykorzystany potencjał obszaru Partnerstwa.**

➤ **Edukacja**

Zmiany demograficzne wyraźnie **wpływają na sytuację w sferze edukacji.** Liczba szkół podstawowych pozostaje generalnie stała (tylko 3 gminy zdecydowały się na redukcję ich liczby) i w 2022 r. wyniosła 32 szkoły.

Po przełomowych latach 2017 i 2018¹ liczba uczniów szkół podstawowych znów zaczęła powoli spadać. W związku z tym oddziały są mało liczne (kilka- kilkanaście osób), co **stwarza dobre warunki do podnoszenia jakości nauczania, ale generuje wyzwania dla budżetów gmin**. Spadek liczby uczniów przy utrzymaniu dość rozległej sieci placówek otwiera możliwości popularyzacji innowacji w procesie nauczania, a jednocześnie otwierania się szkół (w szczególności wiejskich) na pełnienie dodatkowych funkcji – poza stricte dydaktyczną. Dodatkowa działalność szkół oraz współpraca międzygminna w tym zakresie mogą być pomocne w **wyrównywaniu znaczących różnicowań w wynikach uczniów szkół podstawowych oraz animowaniu aktywności społeczności lokalnych**.

Szkolnictwo ponadpodstawowe jest zlokalizowane w mieście Tomaszów Lubelski. Działa tu w sumie 8 takich szkół reprezentując wszystkie typy kształcenia (branżowe, technika, ogólnokształcące). Liczba uczniów pozostaje względnie stabilna: po zwykłych latach wywołanych zmianą systemu edukacji ogółem w szkołach ponadpodstawowych uczy się ok 2,5 tys. uczniów. W ostatnich latach znów najwięcej uczniów uczy się w szkołach ogólnokształcących (po latach dominacji techników w okresie 2016-2018). **Wyzwaniem dla tego szczebla oświaty jest przekazywanie wiedzy i umiejętności oraz kształtowanie postaw, które będą skłaniały młodzież do podejmowania pracy oraz tworzenia własnych działalności gospodarczych na lokalnym rynku**. Ponadto dobra marka szkół średnich może być czynnikiem przyciągającym młodzież z ościennych powiatów.

➤ Usługi zdrowotne

Obszar Partnerstwa charakteryzuje się **dość dobrym dostępem do jednostek podstawowej opieki medycznej**. W każdej z gmin działa od jednej do kilku przychodni, a liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców jest najwyższa w miastach oraz w gminie Horyniec-Zdrój (w pozostałych gminach jest zbliżona do średnich regionalnych). Usługi o wyższym stopniu specjalizacji są zapewniane w **szpitalu powiatowym** w Tomaszowie Lubelskim, który dysponuje 14 oddziałami. Istotną funkcję pełni również Horyniec-Zdrój mający status **uzdrowiska**. Działają tu m.in. 3 zakłady lecznicze, głównie nastawione na leczenie schorzeń narządu ruchu. Dostęp do usług medycznych, w tym rehabilitacyjnych, jest ważnym zasobem Partnerstwa. Z jednej strony zapewnia wsparcie mieszkańcom, a z drugiej może stanowić sferę usług kierowanych do osób z zewnątrz. Należy podkreślić, że zwiększony popyt na usługi zdrowotne jest częściowo pochodną **zwiększającej się liczby seniorów**. Powoduje to również presję na zabezpieczenie usług opiekuńczych dla tej grupy społecznej, a także zadbanie o jak najdłuższą aktywność społeczną i samodzielność.

2.3. Wymiar gospodarczy

➤ Struktura wielkości przedsiębiorstw

Na terenie Partnerstwa systematycznie **przybywa podmiotów gospodarczych**. Zwraca uwagę fakt, iż przyrost ten odbywa się **za sprawą firm mikro, zatrudniających do 9 osób, których zarówno liczba jak i udział w ogólnej liczbie firm wzrasta** (w 2022r. udział ten wynosił 97%). Słabnie natomiast sektor firm małych i średnich, zatrudniających 10-249 osób.

---

¹ Efekt reformy systemu edukacji z 2017r. skutkujący wygaszaniem gimnazjów i pojawieniem się w szkołach podstawowych dwóch dodatkowych roczników

➤ **Struktura przedsiębiorstw według sekcji PKD**

W strukturze gospodarki najwyższy udział ma handel (ponad ¼ firm) oraz budownictwo (niemal 18%). Pozostałe sekcje nie przekraczają 10%. Warto przy tym zwrócić uwagę na wysoki odsetek firm w sekcji M Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (6,6%), a także SiT Pozostałe usługi (8%), Q Opieka zdrowotna i pomoc społeczna (6,4%), C Przetwórstwo przemysłowe (6,3%) oraz H Transport i gospodarka magazynowa (6,1%). Na uwagę zasługuje również wysoki udział firm w sekcji I Zakwaterowanie i działalność gastronomiczna (3,53%), który jest wyższy niż średnio w regionie (2,6%).

➤ **Wyniki finansowe przedsiębiorstw**

Województwo lubelskie jest od wielu lat województwem o **najwyższym w kraju rocznym wyniku finansowym przedsiębiorstw**. Wynik finansowy (różnica pomiędzy przychodami a kosztami ich uzyskania ustalana w rachunku zysków i strat) informuje w sposób syntetyczny o finansowym rezultacie działalności gospodarczej i jest powszechnie uznanym i stosowanym miernikiem oceny działalności przedsiębiorstwa, a w skali regionu – całej lokalnej gospodarki.

Można więc przyjąć że **lokalna przedsiębiorczość w obszarze Partnerstwa ma wstępnie dobre warunki działalności w postaci korzystnego otoczenia regionalnego**: potencjału kooperantów, podwykonawców, kompetencji i wiedzy na regionalnym rynku oraz nieformalnej kultury biznesowej, jaka zazwyczaj kształtuje się w obszarach długotrwałej dobrej koniunktury.

➤ **Poziom wynagrodzeń**

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na koniec 2019 roku wynosiło w powiecie tomaszowskim **3 681,44 zł**, zaś w powiecie lubaczowskim – **3 640,18 zł**. To poziom niski, zważywszy, że w tym samym czasie przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie lubelskim wynosiło 4 260,71, w podkarpackim – 4 089,81, a w całej Polsce 4 834,76 zł. Tak więc w powiecie tomaszowskim zarabia się przeciętnie 86% wynagrodzenia regionalnego i 76% krajowego, zaś w powiecie lubaczowskim, do którego należą gminy Horyniec-Zdrój i Narol – 89% wynagrodzenia regionalnego i tylko 75% krajowego. Niskie płace są zresztą jednym z wyjaśnień prezentowanych poprzednio dobrych wyników finansowych przedsiębiorstw, które w porównaniu z konkurentami z innych województw ponoszą stosunkowo niski koszt pracy.

➤ **Wskaźnik przedsiębiorczości**

Wskaźnik liczby osób prowadzących działalność gospodarczą na 1000 ludności w wieku produkcyjnym w gminach Partnerstwa waha się od 210 osób w mieście Tomaszowie do 62 osób w Lubyczy Królewskiej. **Zwraca uwagę fakt, że w mieście Tomaszowie Lubelskim co piąta osoba w wieku produkcyjnym prowadzi działalność gospodarczą. To bardzo wysoki wskaźnik.**

Dodatkowo istotne jest, że we wszystkich gminach Partnerstwa obserwujemy praktycznie coroczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych (w latach 2015-2022). Większa liczba podmiotów w mieście Tomaszowie niż w pozostałych JST jest zrozumiała - na terenach

wiejskich generalnie aktywność gospodarcza w dużej części kieruje się ku rolnictwu i nie pojawia się w bazie REGON, a ponadto zapewne jakaś część przedsiębiorców faktycznie działających w swoich gminach, działalność rejestruje w Tomaszowie ze względów praktycznych.

➤ Dochody budżetów gmin z udziału w PIT

Dochody wszystkich budżetów z udziału w PIT rosła i to dynamicznie. Ogólnie w okresie 2009–2019 kwota zbieranego dochodu z PIT wzrosła niemal trzykrotnie (dokładnie: 2,89 razy). Wzrost był jednak zróżnicowany: najbardziej poprawiła się sytuacja w gminie Tarnawatka (3,5-krotnie), ponad trzykrotnie w gminach Susiec, Krynice i Bełżec, niemal trzykrotnie w gminach Narol i Tomaszów Lubelski i niemal dwuipółkrotnie w gminie Lubycza Królewska. Najmniej, ale także niemal dwukrotnie wzrosły dochody z PIT w mieście Tomaszowie. Dochody budżetów gmin z tytułu PIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca przez wiele lat stanowiły (w zależności od gminy) od 35% do 55% wartości dla województwa lubelskiego (wyjątkiem było miasto Tomaszów Lubelski, gdzie wartość ta przewyższała wartość dla regionu). Natomiast rok 2022 był pierwszym, gdy wskaźnik ten we wszystkich gminach zaczął przybliżać się do wartości regionalnej. Częściowo jest to efekt statystyczny, wynikający ze spadku liczby mieszkańców, ale częściowo jest to pochodna bardziej dynamicznego niż średnio w regionie zwiększenia wartości przychodów z PIT. **Należy uważać PIT za istotne i przyszłościowe źródło dochodów budżetów samorządowych na obszarze Partnerstwa.**

➤ Rynek pracy

Istotnym zjawiskiem w kontekście kondycji rynku pracy jest zastępowalność pokoleń. Sytuacja w gminach Partnerstwa w okresie objętym analizą była zróżnicowana: Krynice i Narol już przed 2009 rokiem utraciły zastępowalność pokoleń, zaś gminy Tomaszów oraz Bełżec utrzymywały ją aż do ostatnich lat. **Jednak począwszy od 2019 roku w każdej z gmin Partnerstwa osoby w wieku poprodukcyjnym są liczniejsze, niż w przedprodukcyjnym. Partnerstwo utraciło zastępowalność pokoleń.**

W Partnerstwie mamy do czynienia ze sporą mobilnością na lokalnym rynku pracy, przy czym prawie wszystkie gminy mają ujemne saldo: więcej osób wyjeżdża z nich do pracy niż przyjeżdża do nich do pracy. Sama mobilność nie musi alarmować, bo niemal wszystkie gminy odnotowują zarówno przyjazdy, jak i wyjazdy, więc zapewne spora ich część odbywa się pomiędzy gminami Partnerstwa. Szczególnie miasto Tomaszów Lubelski odnotowuje bardzo duży napływ pracowników.

Jednak całkowite saldo przepływów ludzi na rynku pracy także jest ujemne (-334 pracowników) więc mamy do czynienia ze zjawiskiem wyjazdów do pracy poza obszar Partnerstwa, które jest nie w pełni zrekompensowane przyjazdami spoza Partnerstwa i które – gdy przywołamy omówione poprzednio demograficzne nożyce między rocznikami 20–24 a 60–64 – jeszcze dodatkowo zubaża lokalny zasób kapitału ludzkiego na rynku pracy.

Liczba bezrobotnych na obszarze Partnerstwa spadła od 2015 r. o połowę i w 2022 r. wyniosła 2091 osób. Stanowiło to 6,9% ogółu mieszkańców będących w wieku produkcyjnym. Mimo tego, że udział długotrwale bezrobotnych w całej populacji bezrobotnych spadł z 56% do 45% to nadal jest to największy problem. W strukturze bezrobotnych z roku na rok przybywa kobiet, które od 2019 r. stanowią większość.

Rolniczy charakter Partnerstwa oraz niewielkie rozmiary większości przedsiębiorstw znajdują swoje odbicie w danych prezentujących aktywność zawodową. Wskaźnik pracujących² na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym tylko w Tomaszowie Lubelskim przekracza wartość dla regionu, i to niemal dwukrotnie (w 2021r. osiągnął on wartość niemal 600 osób). W pozostałych gminach na każdy 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym pracuje od kilkudziesięciu do 250 osób. Co istotne, o ile wskaźnik dla Podkarpacia, Lubelskiego i Tomaszowa Lubelskiego sukcesywnie rośnie, to w pozostałych gminach nie widać wyraźnej tendencji poprawy.

Dla porównania, zgodnie z danymi Powszechnego Spisu Rolnego 2020 w rolnictwie na terenie Partnerstwa pracowały 363 osoby na każde 1 tys. osób w wieku produkcyjnym.

➤ Rolnictwo

Partnerstwo w większości składa się z terenów wiejskich i rolnictwo jest wciąż znaczącą gałęzią lokalnej gospodarki. Lepszymi warunkami dla produkcji rolnej charakteryzują się gminy Partnerstwa położone w północnej i wschodniej jego części, ale należy podkreślić, że wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej poniżej 60 pkt ma tylko gmina Susiec (średni wskaźnik dla Polski to 66,6 pkt). Poziom zagrożenia suszą rolniczą jest czynnikiem który dla całego obszaru Partnerstwa wypada korzystnie - zagrożenie to należy uznać za niskie. Na terenie gmin Partnerskich występują obręby ONW (im bardziej na południe tym liczba ONW jest większa), przy czym większość z nich należy do tzw. typu specyficznego - niekorzystne warunki o walorach przyrodniczo-turystycznych. Wskazuje on na ograniczenia w produkcji rolnej, a jednocześnie konieczność kontynuacji gospodarowania gruntami w celu zachowania lub poprawy środowiska, utrzymania terenów wiejskich, zachowania potencjału turystycznego obszaru.

Okres pomiędzy dwoma spisami rolnymi (2010 – 2020) wskazuje na znaczące zmiany jakie zaszły w rolnictwie na terenie Partnerstwa. Liczba gospodarstw spadła z 10 555 do 5 473. Zmian tych należy upatrywać w likwidacji gospodarstw przez osoby starsze nie mające sukcesorów, ograniczeniu tzw. dwuzawodowości (łączenie prowadzenia gospodarstwa rolnego z pracą u innego pracodawcy) oraz profesjonalizacji gospodarstw (powiększanie arealów, mechanizacja, zwiększenie produkcji na sprzedaż). Mimo to rolnictwo na tym terenie wciąż angażuje wielu mieszkańców – 36% osób w wieku produkcyjnym pracuje w rolnictwie.

Struktura agrarna na terenie Partnerstwa jest niekorzystna ze względu na rozdrobnienie, które ukształtowało się w okresie przed- i powojennym, a następnie pogłębiało przez lata. Przemiany ostatniej dekady powoli zmieniają tę sytuację. Wciąż jednak średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym w Partnerstwie wynosi 6,17 ha, odsetek gospodarstw poniżej 1 ha wynosi nadal niemal 20%, a gospodarstwa do 3 ha stanowią niemal 65% ogólnej liczby gospodarstw. Dodatkowym czynnikiem radykalnie pogarszającym warunki gospodarowania jest rozdrobnienie pól (grunty jednego gospodarstwa dość często składają się z kilkunastu działek w odległych lokalizacjach). To bardzo podnosi koszty gospodarowania, ale stanowi jednocześnie o zachowaniu walorów krajobrazowych.

Większość gospodarstw prowadzi działalność w formie ekstensywnej, co wpływa na dobrą jakość produktów rolnych. Ponadto, sukcesywnie rozwija się produkcja ekologiczna (w 2022 roku na terenie Partnerstwa działalność prowadziło 53 producentów ekologicznych).

---

² Dane te nie obejmują kluczowych dla Partnerstwa sfer jak pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych czy firmy zatrudniające do 9 osób.

Tradycyjne rolnictwo i wysokiej jakości płody rolne mogą stanowić ważny wkład w zrównoważony rozwój tego obszaru.

➤ Turystyka

Potencjał turystyczny Partnerstwa należy zdecydowanie oceniać jako duży, jednak wymagający długoletniego i konsekwentnego programu rozwijania go. W większości nie jest obecnie przekształcony w konkretne produkty turystyczne, które mogłyby mieć istotne znaczenie dla lokalnej gospodarki.

O atrakcyjności turystycznej Roztocza decydują w szczególności unikalne krajobrazy. Składa się na nie z jednej strony zestaw czynników naturalnych: specyficzne, bardzo ciekawe ukształtowanie terenu i zróżnicowana roślinność, w tym zespoły leśne, oraz unikatowe walory geologiczne, a z drugiej strony – zestaw czynników antropogenicznych: tradycyjny krajobraz kulturowy wsi z zachowanym drewnianym budownictwem oraz spotykany tu nadal dość powszechnie typ gospodarki rolnej o bardzo dużym rozdrobnieniu użytków rolnych, tworzących w terenie swoistą mozaikę pól, z licznymi zadrzewieniami śródpolnymi zachowanymi na miedzach. Połączenie tych obu elementów – pofałdowania terenu i mozaiki pól – składa się na krajobraz niespotykany w innych częściach Europy.

Rodzaje turystyki o największym potencjale rozwojowym i w efekcie komercyjnym to: turystyka rowerowa, turystyczne narciarstwo biegowe, narciarstwo zjazdowe, turystyka kamperowa, turystyka sanatoryjna, a także turystyka pamięci - Muzeum w Bełczu. Ze względu na specyfikę muzeum jest ono trudne do wkomponowywania w szersze produkty turystyczne, ale należy takie zadanie podjąć. Z wywiadów wynika, że obecnie dzieje się to i tak: turyści przyjeżdżający na kilkudniowe pobyty w celach rekreacyjnych sami decydują się włączyć ten punkt do swoich programów pobytu.

Wysoką atrakcyjnością cechuje się szlak cerkiewny. Architektura sakralna Roztocza jest bardzo ważnym zasobem kulturowym, dokumentującym ślady przenikania się kultur – wschodniej i zachodniej. Szczególną rolę odgrywają tutaj cerkwie greckokatolickie, których współcześnie zostało już bardzo niewiele.

Jednym z ważnych potencjałów atrakcyjności turystycznej jest przeszłość historyczna obszaru Partnerstwa, w tym położenie w centrum obszaru historycznych Grodów Czerwieńskich.

Ponadto należy zwrócić uwagę na znaczący potencjał turystyczny oparty na historii obu Wojen światowych i okresu międzywojennego, w szczególności rekonstrukcji historycznych.

Innym wyróżnikiem Partnerstwa jest **bogactwo form przyrody nieożywionej**. Szczególną osobliwością - na skalę europejską - jest występowanie na terenie gminy Lubycza Królewska fragmentów skrzemieniałych pni drzew rosnących tu około 20 mln lat temu, w neogenie. Interesującymi formami, również z punktu widzenia edukacyjnego, są odsłonięcia morskich utworów miocenu, prezentujące zróżnicowane wykształcenie tych utworów oraz stanowiska kopalnej, mioceńskiej fauny i flory. Nie mniej istotnym walorem geoturystycznym jest rzeźba, warunkowana budową geologiczną tj.: krawędzie morfologiczne, ostańcowe wzgórza, wąwozy, źródła, wodospady i przełomowe odcinki koryt rzecznych z kaskadami oraz wodospadami, a także skałki i jaskinie. Największe nagromadzenie geostanowisk występuje w pasie od Tereszpoła po Horyniec-Zdrój i to one stanowią podstawę dla prowadzonych prac na rzecz ustanowienia geoparku „Kamienny Las na Roztoczu”. Założenia i idea stworzenia „Geoparku Kamienny Las na Roztoczu” zakładają rozwój

infrastruktury, rozwój sposobów ekspozycji eksponatów zarówno w Muzeum Skamieniałych Drzew w Siedliskach (które już obecnie dysponuje ok. 500 fragmentami skrzemieniałych drzew), jak i w innych geostanowiskach. Powołanie Geoparku ma wiązać się również z powstaniem ścieżek edukacyjnych i rowerowych oraz szlaków turystycznych. Pierwsza z nich - edukacyjna ścieżka kulturowo-przyrodnicza „Szlakiem Skamieniałych Drzew” o długości 2 km - powstała w Siedliskach. Planowane są również działania promocyjne oraz próba uzyskania certyfikatu UNESCO. Zasoby geologiczne oraz kulturowe gmin Partnerstwa powinny być istotną częścią kształtowanego geoparku.

Turystyka jest zatem jednym z zasadniczych potencjałów rozwojowych tego terenu.

W kontekście wzmacniania atrakcyjności turystycznej obszaru istotne znaczenie miały działania Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej. Organizacja odpowiedzialna była za przygotowanie założeń marki turystycznej Roztocze, w ramach której organizowane są wydarzenia, prowadzona promocja Roztocza, a także odbywa się nadawanie certyfikatów „Marka Roztocze” produktom turystycznym, obiektom i wydarzeniom. Wykreowanie tej parasolowej marki, która ciągle jest rozwijana, należy wykorzystać w działaniach podejmowanych przez gminy Partnerstwa.

2.4. Wymiar przestrzenno-środowiskowy

➤ Lesistość

Średnia lesistość dla Polski, a więc odsetek lasów w powierzchni ogółem wynosi niemal 30% (dokładnie 29,6%). Lesistość Lubelszczyzny wynosi zaledwie 23,3%, co powoduje, że jest drugim najmniej lesistym województwem w Polsce (minimalnie mniejszą lesistość ma tylko województwo łódzkie), z kolei Podkarpacie jest na drugim miejscu jeśli chodzi o udział lasów w ogólnej powierzchni (zawdzięcza to głównie południowej części regionu).

Po analizie poszczególnych JST Partnerstwa okazuje się jednak, że **lesistość obszaru Partnerstwa wynosi aż 34,1%**, a więc znacznie przewyższa nie tylko wskaźnik powiatowy czy wojewódzki, ale też średnią krajową lesistości, wynoszącą niespełna 30%. Na obszarze Partnerstwa, którego całkowita powierzchnia zbliża się do 980 km², powierzchnia lasów to niemal 370 km².

Należy zaznaczyć, że sytuacja bardzo różni się w poszczególnych gminach - gminy: **Narol**, **Horyniec-Zdrój** oraz **Susiec** dostarczają do puli 55,3% powierzchni lasów Partnerstwa.

A więc sytuacja przestrzenna różni się istotnie od sytuacji otoczenia powiatowego i regionalnego i w efekcie Partnerstwo jest obszarem znacznej lesistości usytuowanym w powiecie i województwie o lesistości niskiej.

➤ Stopień objęcia obszaru gmin Partnerstwa planami miejscowymi

Stopień pokrycia planami miejscowymi dla całości obszaru Partnerstwa wynosi 33,5%. W przypadku Gminy Narol i Lubycza Królewska plany obejmują poniżej 1 % obszaru każdej z gmin, a w gminie Horyniec - Zdrój jest to 1,8% terenu. Jednocześnie w tych trzech gminach znajduje się ponad 46% miejscowego zasobu leśnego, który jest kluczowym zasobem strategicznym, jeśli chodzi o budowanie atrakcyjności turystycznej. Naraża to tereny przyłeśne i częściowo

śródleśne na zabudowę chaotyczną, która może obniżyć atrakcyjność krajobrazową obszaru Partnerstwa.

➤ Infrastruktura techniczna

Tak jak w skali województw, także na terenie Partnerstwa widoczna jest niekorzystna różnica między dostępnością mieszkańców do oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej a dostępnością do sieci wodociągowych. Ponadto widoczne są duże różnice pomiędzy poszczególnymi gminami.

Z **sieci wodociągowej** korzysta stosunkowo duży odsetek mieszkańców Partnerstwa. Gmina Bełżec nie ma wodociągu, natomiast w pozostałych gminach procent mieszkańców z dostępem do wodociągu waha się od 42% do 99,3%. 5 gmin Partnerstwa przekroczyło wskaźnik średni dla województwa lubelskiego (87%). **Dostępność do sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków** jest już znacznie niższa. Odsetek mieszkańców korzystających z kanalizacji jest wyższy niż wskaźnik dla województwa lubelskiego (53%) w 4 gminach. Natomiast procent mieszkańców obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków waha się od 4,6% w gminie Tomaszów Lubelski do 98,8% w mieście Tomaszów Lubelski. Co ważne, gminy uznawane za posiadające najwyższe walory przyrodnicze (Susiec, Horyniec-Zdrój) mają wskaźniki skanalizowania od 32 do 66%. **Wskazuje to na konieczność szczególnego zadbania o ten aspekt w działaniach wspierających.**

Ważnym uwarunkowaniem zewnętrznym dla procesów rozwojowych jest zabezpieczenie obszaru w dostęp do energii. W zakresie dostępności do **sieci energetycznej** przyjmuje się, że wszyscy mieszkańcy analizowanego obszaru mają do niej nieograniczony dostęp. Natomiast obserwowane zmiany klimatyczne, geopolityczne i ekonomiczne skłaniają do poszukiwania rozwiązań dostarczania energii w sposób stabilny i bezpieczny ze źródeł innych niż kopalne. Charakterystyczną cechą klimatu całego Roztocza, w tym również obszaru Partnerstwa, jest jego wysokie nasłonecznienie. Liczba godzin słonecznych w ciągu roku mieści się w przedziale 1750-1800h. Z tego powodu obszar ten jest - obok pasa nadmorskiego - uznawany za najlepszy do wykorzystania energii słonecznej. Z kolei zasoby roślinne (w tym odpady rolnicze oraz przemysłu drzewnego) mogą być istotnym substratem w przypadku rozwijania biogazowni.

➤ Jakość powietrza

Jakość powietrza na terenie Partnerstwa jest generalnie dobra. Jednak przekroczenia benzo(a)pirenu wskazują na **problem niskiej emisji, którego źródłem jest w głównej mierze sektor gospodarstw domowych**. Dążenie do poprawy jakości powietrza a także trendy związane z korzystaniem z energii (większa konsumpcja przy rosnących cenach) oznacza zatem **konieczność wymiany źródeł ciepła oraz inwestycji pozwalających na oszczędzanie energii**. Czynnikiem sprzyjającym czystości powietrza może być również ograniczanie transportu prywatnego dzięki budowie sieci bezpiecznych dróg rowerowych i rozwijaniu transportu publicznego. Należy zaznaczyć, że obecnie mieszkańcy przemieszczają się głównie prywatnymi środkami transportu.

➤ Dostępność obszaru Partnerstwa

Sieci transportowe i telekomunikacyjne są kluczowymi czynnikami rozwoju obszaru, ponieważ stanowią techniczną infrastrukturę włączenia danego obszaru w szerszą sieć przepływów towarów, ludzi i idei. Obszary wykluczone komunikacyjnie lub trudno dostępne na ogół

pozostają na marginesie szerszych procesów rozwojowych, a w skrajnych przypadkach lokują się w ogóle poza zasięgiem tych procesów.

Obszar Partnerstwa należy uznać za słabo dostępny z zewnątrz jeśli chodzi o transport drogowy i praktycznie pozbawiony skomunikowania kolejowego.

Dostępność obszaru należy także rozpatrywać w kontekście wyposażenia w sieć szerokopasmową i dostępność internetu.

Połączenia drogowe

Przez teren Partnerstwa przebiega **droga krajowa nr 17 (DK 17) Warszawa – Lublin – Hrebenne – granica Państwa**, która na przejściu granicznym w Hrebennem spotyka się po stronie ukraińskiej z drogą krajową **M9 Lwów – Żółkiew – Rawa Ruska – granica Państwa**. Zarówno polską, jak i ukraińską częścią tego szlaku przebiega europejska trasa **E372** – trasa łącznikowa kategorii B. Jest to główne i najkrótsze połączenie drogowe Warszawa – Lwów. Droga krajowa nr 17 na pewnej części swego przebiegu (od węzła Kurów-Zachód do węzła Piaski-Wschód) jest drogą ekspresową klasy S, ale w przebiegu przez teren Partnerstwa aż do granicy Państwa jest już tylko drogą klasy GP (ruchu głównego przyspieszonego – najniższej kategorii dopuszczonej dla dróg krajowych). Plany przebudowy DK 17 do klasy S są zapisane przez GDDKiA na lata 2021 – 2025 (dla odcinka Tomaszów – Hrebenne) i 2021 – 2026 (dla odcinka Piaski – Tomaszów).

Ponadto przez teren Partnerstwa przebiegają trzy drogi wojewódzkie.

Od strony województwa podkarpackiego:

- **DW 865** Jarosław – Lubaczów – Tomaszów Lubelski (przebiegająca w obszarze partnerstwa przez gminy: Narol i Bełzec, a następnie od węzła w Bełzcu wspólnym przebiegiem z DK 17 do Tomaszowa);

Od strony województwa lubelskiego:

- **DW 850** Tomaszów Lubelski – Hrubieszów (przebiegająca w obszarze partnerstwa przez miasto Tomaszów Lubelski, gminę wiejską Tomaszów Lubelski i gminę Tarnawatka),
- **DW 853** Biłgoraj – Tomaszów Lubelski (przebiegająca w obszarze partnerstwa przez gminę Susiec, gminę wiejską Tomaszów Lubelski i miasto Tomaszów Lubelski).
- **DW 867** - łączy województwo podkarpackie z Gminą Lubicza Królewska (przebiega przez wieś Siedliska).

Odległości drogowe z Tomaszowa Lubelskiego (będącego centralnym punktem obszaru Partnerstwa) do najbliższych miejskich ośrodków o randze węzła regionalnego wynoszą odpowiednio:

- Lublin – 124 km,
- Rzeszów – 143 km,
- Lwów – 94 km.

Połączenia kolejowe

Przez teren Partnerstwa przebiega w zasadzie jedna linia kolejowa: **linia nr 69 Rejowiec – Hrebenne** – drugorzędna, jednotorowa, w większości niezelektryfikowana linia kolejowa łącząca stację Rejowiec z kolejowym przejściem granicznym Hrebenne – Rawa Ruska. Połączenie transgraniczne technicznie istnieje, jednak faktycznie jest zamknięte dla ruchu na odcinku Hrebenne – granica Państwa, zaś ruch ze stacji Hrebenne jest przekierowany w kierunku południowym na linię 101 Munina – Hrebenne. Linia kolejowa nr 69 ma wprawdzie prędkość konstrukcyjną 120 km/h i na jednym bardzo krótkim odcinku jest dopuszczona taka prędkość podróżna, jednak w przebiegu przez obszar partnerstwa dopuszczona prędkość maksymalna wynosi 70 km/h dla pociągów pasażerskich, EZT i szynobusów oraz 50 km/h dla ruchu towarowego.

Jeśli chodzi o ruch pasażerski, w ciągu ostatnich 15 lat został on prawie całkowicie wygaszony. Realizowane w poprzednich latach przewozy pociągami IC 26100 „Hetman” i TLK 22112/3 „Roztocze” kończą się w Lublinie (stan na marzec 2021) i w ogóle nie wjeżdżają na linię 69, zaś pociąg TLK 28104 „Zamoyski” w Zawadzie skręca na linię 72 w kierunku Hrubieszowa i także omija z daleka obszar Partnerstwa.

Corocznie w sezonie turystycznym pojawiają się marginalne co do skali przewozy pasażerskie (w 2019 i 2020 roku nieliczne kursy szynobusów wyłącznie w weekendy). Zgodnie ze stanem na marzec 2021 **żaden przewoźnik nie realizował przewozów pasażerskich** na terenie Partnerstwa, a więc **z punktu widzenia kolejowego ruchu pasażerskiego –poza weekendami sezonu letniego jest to strefa martwa**. Prowadzone dotychczas rozmowy z regionalnymi przewoźnikami kolejowymi wydają się bardziej rokujące ze strony województwa podkarpackiego, niż lubelskiego.

Sieć szerokopasmowa

Całe Partnerstwo Roztocze Środkowe leży na obszarze, na którym została wybudowana ponadregionalna sieć szerokopasmowa, składająca się z sieci szkieletowej i dystrybucyjnej. Węzeł sieci szkieletowej dla niemal całego obszaru Partnerstwa jest zlokalizowany w Tomaszowie Lubelskim, zaś 12 węzłów dystrybucyjnych – we wszystkich gminach Partnerstwa: 4 w gminie Susiec, 3 w gminie Tomaszów Lubelski, 2 w gminie Lubycza Królewska i po jednym w pozostałych gminach. Jedynie węzeł dystrybucyjny w gminie Narol nie jest podłączony do stacji szkieletowej w Tomaszowie Lubelskim (a korzysta ze stacji szkieletowej Lubaczów, co nie ma znaczenia dla użytkowników sieci).

Istniejącą infrastrukturę szerokopasmowej sieci teletransmisji danych należy uznać za bardzo ważną przewagę konkurencyjną obszaru Partnerstwa. Natomiast odwrotnie ma się sprawa ze skomunikowaniem drogowym i – szczególnie – kolejowym. Z wywiadów przeprowadzonych z liderami z obszaru Partnerstwa wynika, że potencjalni inwestorzy zauważają oba czynniki i biorą je pod uwagę przy podejmowaniu decyzji lokalizacyjnych dla inwestycji. Zauważany jest zarówno znakomity dostęp do Internetu, jak i zły standard lokalnego odcinka drogi krajowej DK 17. Niestety, obecnie ten drugi czynnik częściej przesądza o ostatecznej decyzji lokalizacyjnej potencjalnego inwestora.

➤ Środowisko i zasoby przyrodnicze

Istotnym bodźcem do zawiązania Partnerstwa były wartości przyrodnicze Rostocza Środkowego. Środowisko jest kluczowym zasobem, zarówno jako niezwykle złożony zbiór atrakcji turystycznych, jak i jako kluczowy walor miejsca zamieszkania.

Obszar ten wyróżnia się zróżnicowaniem siedliskowym i ogromną bioróżnorodnością. Występują tu obszary i obiekty przyrodnicze cenne nie tylko w skali regionalnej i krajowej, ale i międzynarodowej.

Tereny o wysokich walorach przyrodniczych zostały objęte ochroną w formie rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów Natura 2000, pomników przyrody i użytków ekologicznych.

Najwyższą formą ochrony na tym obszarze są parki krajobrazowe. Są to: Krasnobrodzki Park Krajobrazowy (w gminach Susiec i Tomaszów Lubelski), Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej (w gminie Susiec) i Południoworostoczański Park Krajobrazowy (w gminie Lubycza Królewska). Pomędzy parkami krajobrazowymi Południoworostoczańskim i Puszczy Solskiej znajduje się Rostoczański Obszar Chronionego Krajobrazu.

Ponad połowa powierzchni Partnerstwa jest objęta obszarami Natura 2000 ochrony ptaków, z których największe to PLB 060012 Rostocze, PLB 060008 Puszcza Solaska i PLB060021 Dolina Sołokiji. W obszarze Partnerstwa znajdują się też obszary Natura 2000 ochrony siedlisk. Największy z nich to PLH060034 Uroczyńska Puszczy Solskiej.

Drugą formą ochrony są rezerваты przyrody, m.in.:

- rezerваты leśne – „Zarośle” ze starodrzewem jodły w gminie Tomaszów Lubelskim, „Jalinka” w gminie Lubycza Królewska z naturalnym lasem grądowym z udziałem jodły, w miejscu najpłytszej i największej koncentracji unikatowych, bezcennych pokładów drzew skrzemienianych, „Bukowy Las” w Gminie Narol.
- rezerwat torfowiskowy - "Nowiny" na terenie gminy Susiec,
- rezerwat geologiczny - "Piekietko" ze skupiskiem 68 głązów narzutowych położony w gminie Tomaszów Lubelski,
- rezerваты krajobrazowe: „Nad Tanwią” w gminie Susiec,

W tym miejscu należy wspomnieć również o rezerwacie „Czartowe Pole”, który położony jest w gminie Susiec (część rezerwatu znajduje się poza obszarem Partnerstwa w gminie Józefów).

Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Rostocze”

Obszar Rostocza został uznany 19 czerwca 2019 r. za zbiór walorów przyrodniczych o randze światowej. Decyzją Międzynarodowej Rady Koordynacyjnej Programu Człowiek i Biosfera UNESCO, podczas 31 Sesji Posiedzenia Plenarnego w Paryżu **Rostocze zostało wpisane do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery** w ramach Programu „Człowiek i Biosfera” UNESCO **jako transgraniczny rezerwat biosfery** obejmujący obszary Rostocza w Polsce i funkcjonujący od 2011 r. krajowy Rezerwat Biosfery „Rostocza” na Ukrainie.

Obszarowe formy ochrony środowiska oprócz ochrony walorów i zasobów naturalnych chronią także krajobraz kulturowy, a poprzez regulacje każdorazowo specyficzne dla danego

chronionego obszaru, dają gminom instrument do skutecznego unikania inwestycji szkodliwych dla środowiska, a więc jednocześnie obniżających komfort życia mieszkańców.

Walory przyrodnicze były wymieniane przez mieszkańców w przeprowadzonym badaniu ankietowym jako jeden z kluczowych walorów obszaru i czynnik sprzyjający decyzjom o pozostaniu tutaj.

Roztocze ze swoim pofałdowanym, pagórkowatym pejzażem idealnie nadaje się do turystyki pieszej, rowerowej, konnej, narciarstwa biegowego. Krajobraz to najważniejszy atraktor tego obszaru. **Dlatego kluczowe jest nastawienie wszelkich planów we wszystkich dziedzinach na ochronę krajobrazu. Jednocześnie, dbając o środowisko i zasoby przyrodnicze, należy mieć na uwadze możliwości jakie dają one w kontekście rozwoju turystyki.**

2.5. Wnioski z analizy powiązań funkcjonalnych

1. Partnerstwo składa się z dziewięciu gmin należących do dwóch odrębnych powiatów (siedem gmin do powiatu tomaszowskiego i dwóch do powiatu lubaczowskiego), ale także – do dwóch województw: lubelskiego i podkarpackiego
2. Kluczowym czynnikiem wiążącym gminy Partnerstwa jest ich położenie na Roztoczu Środkowym. Cały mezoregion Roztocza sięga pasem od Kraśnika do Lwowa i jest ważnym obszarem atrakcyjności turystycznej i przyrodniczej. Centralna część mezoregionu – Roztocze Środkowe – pokrywa się z obszarem Partnerstwa i jest objęta Transgranicznym Rezerwatem Biosfery Roztocze. Partnerstwo ma więc wspólne wyzwania w zakresie rozwoju, w tym działalności w szeroko pojętej turystyce.
3. Partnerstwo leży przy granicy polsko-ukraińskiej. Powiązania transgraniczne są jednym z kluczowych strategicznych czynników rozwoju obszaru, jednak ze względu na trwającą obecnie wojnę nie mogą być obecnie wzmacniane tak, jak życzyłyby sobie tego obie strony .
4. Dominującym ośrodkiem Partnerstwa jest miasto Tomaszów Lubelski. Większość mieszkańców pozostałych gmin korzysta z licznych usług publicznych i rynkowych w Tomaszowie, a układ powiązań jest wyraźnie gwiazdasty.
5. Istotną część usług – na przykład edukacyjnych, kulturalnych czy związanych z pracą wysokiej jakości – mieszkańcy zakupują poza obszarem Partnerstwa: w Zamościu, Lublinie, czy dalszych ośrodkach miejskich.
6. Partnerstwo ma dwa wyraźne „bieguny” terytorialne: zachodnia część obszaru Partnerstwa ma bardzo duży potencjał turystyczny, natomiast wschodnia – nieco mniejszy potencjał turystyczny, za to znaczący potencjał rolny.
7. Z uwagi na zbliżone problemy i zamierzenia strategiczne, ciekawym, a nie eksplorowanym dotąd obszarem współpracy i kierunkiem nowych powiązań może być pobliskie Partnerstwo z obszaru Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego, złożone także z ośmiu gmin (wyłącznie wiejskich) i usytuowane także w dwóch powiatach: zamojskim i krasnostawskim.

2.6. Kluczowe potencjały Partnerstwa

1. Duży potencjał lokalnej współpracy i czytelne liderstwo. Podczas pracy nad diagnozą współpraca z całym lokalnym zespołem była bardzo dobra, z rozmów zawsze wynikała duża wiedza interesariuszy o lokalnych zasobach i barierach. Taka sytuacja dobrze rokuje na przyszłość lokalnej współpracy i wspólnemu osiągnięciu celów. To kluczowy zasób strategiczny Partnerstwa.
2. Kluczowym zasobem Roztocza jest atrakcyjność krajobrazu: łagodne wzgórza pokryte rozdrobnionymi polami i zadrzewieniami oraz zespoły leśne. Oprócz najbardziej znanych walorów gminy Susiec trzeba podkreślić nieco mniej wypromowane walory obszaru gminy Narol i zachodniej części gminy Lubycza Królewska.
3. Turystyka rowerowa ma na obszarze Partnerstwa olbrzymi potencjał. Zatwierdzony obecnie do finansowania projekt „Rowerowe Roztocze” powinien być jednak uzupełniony siecią lokalnych dróg rowerowych, które rozprowadzą ruch turystyczny po całym Partnerstwie, powiązanych z rozmieszczeniem lokalnych atrakcji i usług turystycznych.
4. Liczne stanowiska geologiczne na Roztoczu, a zwłaszcza występowanie na terenie gminy Lubycza Królewska skupiska skrzemieniałych drzew, uzasadniają plany utworzenia na tym obszarze Geoparku. Istniejące atrakcje geologiczne przyciągają obecnie stosunkowo nieliczne grono pasjonatów, jednak mogą stać się bardzo istotnym rdzeniem produktu turystycznego, uzupełnionego o elementy edukacyjne, informacyjne, usługi komercyjne.
5. Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej radykalnie podniosła jakość dostępnych połączeń internetowych. Zasadą jest, że o ile Internet dwa razy szybszy umożliwia tylko szybsze świadczenie usług dotychczasowych, to internet dziesięciokrotnie szybszy umożliwia świadczenie nowej generacji usług (np. audio-video zamiast tylko audio). W Partnerstwie jest obecnie „nadmiarowa przepustowość sieci” pozwalająca na korzystanie z technologii czwartej rewolucji przemysłowej. To kolejny kluczowy zasób Partnerstwa.
6. Dużym potencjałem Tomaszowa Lubelskiego jest narciarstwo biegowe i jego sukcesy znaczące w kraju. Wokół sukcesów sportowych da się rozwijać na szeroką skalę turystykę narciarską i rekreacyjne narciarstwo biegowe. To potencjał na projekt uzupełniający (ponieważ trudno zbudować wokół niego projekt partnerski).
7. Ilość słonecznych dni w roku predestynuje ten teren do rozwoju fotowoltaiki; to bardzo ważny potencjał obszaru.
8. Tożsamość historyczna z jej różnorodnością (od Grodów Czerwieńskich przez tradycje Ordynacji Zamojskiej i walk niepodległościowych po obie wojny światowe) stanowi ważną podwalinę do umacniania lokalnego patriotyzmu, a jednocześnie budowania ciekawej, unikatowej oferty turystycznej. Zdecydowanie można stwierdzić, że ma ona potencjał do przyciągnięcia na obszar Partnerstwa strumienia turystów porównywalny z potencjałem atrakcji przyrodniczych i może przyczynić się do wydłużenia sezonu turystycznego.

9. Szereg innych zasobów wartych wymienienia to:
  - a. Działalność lokalnych liderów: stowarzyszeń i podmiotów rynkowych rozbudowujących potencjały obszaru;
  - b. Przygotowywana przebudowa drogi krajowej nr 17 do standardu drogi ekspresowej, która bardzo poprawi dostępność komunikacyjną.
  - c. Transgraniczny Rezerwat Biosfery Roztocze, który jest sposobem na skuteczną promocję obszaru i oczywistym zasobem wizerunkowym.

2.7. Kluczowe bariery rozwojowe Partnerstwa

1. Turystyka – pomimo relatywnie dużego potencjału atrakcyjności przyrodniczej i kulturowej – nie jest oparta o dojrzałe produkty turystyczne, nie przynosi więc oczekiwanej dochodowości.
2. Tradycje przedsiębiorczości na obszarze Partnerstwa są przeciętne, co przekłada się obecnie na słabe wskaźniki przedsiębiorczości i stosunkowo niewielki odsetek młodzieży planującej założenie własnej firmy.
3. Rolnictwo ma słabe możliwości rozwoju. Gleby na obszarze Partnerstwa są przeciętnej jakości, użytki rolne są rozdrobnione, a gospodarstwa niewielkie obszarowo i rozrzucone terytorialnie (działki w różnych wsiach czy nawet różnych gminach).
4. Na obszarze Partnerstwa niska jest przeciętna wysokość płac. Jedną z przyczyn dla których wynagrodzenia mogą być utrzymywane na niskim poziomie jest obecność pracowników przyjeżdżających z Ukrainy. Dla przedsiębiorców to jest sytuacja dobra – niskie płace pozwalają przedsiębiorstwom osiągać wyższe zyski, ale z drugiej strony niskie wynagrodzenia są jednym z istotnych czynników wyprowadzania się młodych ludzi z obszaru Partnerstwa. Innym efektem tego samego zjawiska są duże dysproporcje dochodowe. Można się domyślać, że głównie są to różnice między dochodami pracodawców a dochodami pracowników.
5. Partnerstwo podlega depopulacji nie tylko na skutek małej ilości urodzeń i dużej liczby zgonów, ale także wyprowadzania się młodych ludzi. Często wyjeżdżają oni w celu kontynuacji nauki i już nie wracają do rodzinnej miejscowości. Powodem tych wyprowadzek są także: słaba dostępność transportu publicznego, słaby dostęp do kultury, brak możliwości kształcenia się na poziomie wyższym bez opuszczania miejsca stałego zamieszkania.
6. Starzenie się społeczeństwa spowoduje stałe zmniejszanie się w najbliższych dziesięcioleciach liczby osób pracujących oraz zwiększenie się liczby osób wymagających wsparcia, asystentury i wreszcie – opieki.
7. Kluczową barierą jest brak regularnego całorocznego połączenia kolejowego z ośrodkami wojewódzkimi. Transport kolejowy praktycznie nie istnieje, chociaż przez Partnerstwo przebiega linia kolejowa łącząca województwo lubelskie i podkarpackie.

2.8. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa

1. Kluczowe jest przywrócenie całorocznego transportu kolejowego i odtworzenie zwyczaju korzystania z niego jako środka codziennych dojazdów do pracy i szkoły. Potrzebny jest lobbying o przywrócenie całorocznych połączeń z ośrodkami wojewódzkimi. Także szynobus jeżdżący kilka razy dziennie na trasie Zamość – Bełżec poprawiłby zdecydowanie dostępność komunikacyjną Partnerstwa i ułatwił dojazd turystom, szczególnie tym, którzy uprawiają turystykę rowerową.³
2. Lwów jest silnym atraktorem dla ruchu turystycznego, ale infrastruktura dojazdowa do Lwowa z Polski jest bardzo słaba. Transgraniczny szlak rowerowy po stronie ukraińskiej praktycznie zupełnie nie jest użytkowany. Działania wojenne prowadzone obecnie na terytorium Ukrainy nie sprzyjają budowaniu planów turystycznych z wykorzystaniem transgranicznej turystyki rowerowej.
3. Mieszkania komunalne są być może zasobem, który trzeba pilnie wytworzyć w obszarze Partnerstwa, aby ograniczyć ucieczkę młodych ludzi z obszaru.
4. Tworzenie okołoturystycznych miejsc pracy, dzięki którym następowałaby aktywizacja różnych grup mieszkańców oraz powstała dodatkowa możliwość zbywania produktów wytworzonych w gospodarstwach mieszkańców.

2.9. Kluczowe wyzwania Partnerstwa warunkujące kierunki współpracy

1. **Pierwszym kluczowym wyzwaniem strategicznym obszaru Partnerstwa jest przekształcenie obecnego potencjału turystycznego obszaru Partnerstwa w konkretne produkty turystyczne.** W kontekście tego wyzwania powinny być analizowane następujące kierunki działań.
  - a. Przeszłość historyczna może okazać się niezwykle ważnym elementem atrakcyjności turystycznej obszaru Partnerstwa. Może to być jeden z kluczowych kierunków rozwoju turystyki na obszarze.
  - b. Koncepcja stworzenia Geoparku powinna być istotnym elementem myślenia o turystyce obszaru.
  - c. Turystyka rowerowa powinna być rozwijana nadal w sposób bardziej systemowy i pomysłowo zróżnicowany.
  - d. Oś turystyczna Lublin – Zamość – Tomaszów – Żółkiew – Lwów: warto rozważyć pomysł, aby wymienione miasta promowały się wspólnie w skali Europy. Jednocześnie można stworzyć ciąg atrakcji pomiędzy nimi, na czym skorzystać może Partnerstwo.

---

3 Takie połączenie zostało utworzone w rozkładzie jazdy 2023/24 Zapewniono kursowanie czterech par pociągów dziennie w relacji Zamość Wschód-Bełżec i z powrotem, z wydłużeniem w piątki i niedziele jednej pary do Hrebennego. Chodzi o zapewnienie dojazdów dla studentów z okolic Lubyczy Królewskiej i Hrebennego Patrz : **2023-12-06** RMF FM „*Całoroczne połączenia kolejowe z Zamościa do Bełżca w rozkładzie 2023/2024*”

- e. Wokół sukcesów sportowych narciarstwa biegowego warto rozwijać na szeroką skalę turystykę narciarską i narciarstwo rekreacyjne.
- f. Trzeba przemyśleć lepsze wykorzystanie potencjału przyrodniczego Partnerstwa jako atraktora turystycznego; wkomponowanie go w szersze produkty turystyczne jest wyzwaniem.
- g. Należy przebadać potencjał produktów lokalnych jako atraktorów turystycznych. Obecnie wydaje się, że produkty z Roztocza nie są optymalnie wypromowane.

2. Rozwój nowoczesnej infrastruktury i poprawa jakości skomunikowania ze światem jest drugim kluczowym wyzwaniem. Gminy powinny wnioskować i lobbować o podjęcie korzystnych dla Partnerstwa decyzji przez podmioty centralne i regionalne:

- a. Wznowienie regularnego ruchu kolejowego na linii 69 Lublin - Bełżec jest kluczowe dla przyszłości obszaru Partnerstwa (warto analizować je w kontekście możliwości przyszłej budowy linii normalnotorowej ze Lwowa). Warto także lobbować o powrót połączeń kolejowych Warszawa - Lublin - Lwów. Szynobusy do Zamościa i Lublina powinny kursować całorocznie i codziennie rano i wieczorem. Obecnie od strony regionalnego systemu transportowego województwa podkarpackiego szynobus dojeżdża do Horyńca Zdroju. Brakuje skomunikowania przesiadkowego od strony województwa lubelskiego, np. w stacji Bełżec.
- b. Potrzebne jest usprawnienie przejazdu na przejściu granicznym w Hrebennem. Potrzebne jest uruchomienie przejść granicznych dla ruchu pieszego w Hrebennem, Dołhobyczowie i Budomierzu co umożliwiłoby przejazd rowerami, a tym samym wpłynęło na zwiększenie ruchu turystycznego.
- c. Warto ubiegać się o nadanie drodze wojewódzkiej 865 od projektowanego węzła Bełżec z drogą S17 do Jarosławia rangi drogi krajowej.
- d. Wykorzystanie potencjału szerokopasmowej sieci teletransmisyjnej; należy przeanalizować ewentualną potrzebę rozbudowania sieci dystrybucyjnej do poszczególnych użytkowników.

3. Ponadto kluczowym wyzwaniem jest starzenie się populacji mieszkańców i związane z tym wyzwania w zakresie polityki senioralnej gmin Partnerstwa. Jest to część problemu generalnej zmiany struktury demograficznej i kurczenia się liczby urodzeń. Wyzwaniem jest wobec tego przekształcanie infrastruktury szkół (które już obecnie mogą nie mieć wystarczającej liczby uczniów) na infrastrukturę adresowaną dla seniorów i ich potrzeb.

4. Wyzwanie wynikające z uwarunkowań zewnętrznych/ globalnych dotyczące zmian klimatu oraz zmian w sektorze energetyki. Z jednej strony istnieje konieczność podjęcia działań w zakresie pozyskiwania energii z uwzględnieniem zmian klimatu, zmniejszając presję na klimat. Z drugiej strony władze publiczne muszą podejmować działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, które w ostatnich latach znacznie się zmniejszyło w skali globalnej, zarówno w zakresie samej dostępności jak i cen energii. Działania te muszą być podejmowane z uwzględnieniem cech obszaru, z dbałością o jakość powietrza oraz z poszanowaniem środowiska naturalnego.

Ważne jest ponadto skupienie się na rozbudowie instalacji fotowoltaicznych (począwszy od instalacji na budynkach komunalnych) w celu wykorzystania lokalnych warunków nasłonecznienia i zmniejszenia bieżących kosztów utrzymania obiektów.

3. Cele Partnerstwa

Cele strategiczne Partnerstwa do 2030 roku wypracowano podczas warsztatów strategicznych i spotkań z udziałem Rady Partnerstwa, Grupy roboczej i interesariuszy Strategii w dniach:

- 10 czerwca 2021 r. w Tomaszowie Lubelskim – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Turystyka”,
- 15 czerwca 2021 r. w Tomaszowie Lubelskim – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Młodzież”,
- 22 czerwca 2021 r. w Sułcu – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Seniorzy”,
- 29 czerwca 2021 r. w Narolu – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Klimat”,
- 04.08.2022 r. w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa,
- 05.10.2022 r. w Tomaszowie Lubelskim – Grupa Robocza,
- 17.07.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa i Grupa Robocza,
- 23.08.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Grupa Robocza,
- 21.09.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Grupa Robocza,
- 03.10.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – szkolenie Zarządzanie Projektem Partnerskim,
- 10.10.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa Grupa Robocza
- 14.11.2023 r. w Siedliskach – szkolenie Transformacja Energetyczna, Grupa Robocza,
- 15.11.2023 r. w Siedliskach – szkolenie Wzmacnianie Partnerstw i Wdrażanie Strategii, Grupa Robocza.

Dyskusje prowadzone podczas warsztatów i spotkań pozwoliły na sformułowanie misji i celów.

3.1. Misja Partnerstwa

Misja Partnerstwa to jego cel nadrzędny, stanowiący przyczynę zawarcia Partnerstwa i niezmienny w całym okresie jego trwania. Misja powinna być oparta o kluczowe wartości, wokół których zawiązało się i chce działać partnerstwo.

Misja Partnerstwa Roztocze Środkowe brzmi:

**Wzmocnić społecznie i gospodarczo
obszar Partnerstwa**

Misja ta będzie stopniowo osiągnięta poprzez realizację dwóch celów strategicznych, w ramach których zostały sformułowane projekty strategiczne. Wzmocnienie społeczne zostanie osiągnięte w szczególności poprzez zaangażowanie społeczności lokalnej, lokalnych interesariuszy w działania Partnerstwa, zarówno na poziomie projektów, jak i zarządzania całościowym procesem realizacji Strategii nakreślonym w dokumencie.

3.2. Cele strategiczne

W Strategii terytorialnej Partnerstwa Roztocze Środkowe ograniczono liczbę obszarów rozwojowych i celów do takich, które w procesie tworzenia Strategii zostały uznane za priorytetowe i mające decydujący wpływ na realizację nakreślonej wizji rozwoju obszaru. Uznano zatem, że mają one największy wpływ na realizację wizji, przy jednoczesnej konieczności realizacji zadań bieżących samorządów.

Skupiono się na dwóch celach i odpowiadających im dwóch projektach, składających się z szeregu inwestycji, które będą realizowane przez samorządy, zarówno w zakresie przedsięwzięcia zintegrowanego dotyczącego Geoparku Roztoczańskiego jak i projektu Samowystarczalność energetyczna. Strategia została potraktowana jako klamra dotychczasowych działań i planów, jako odpowiednie narzędzie pozwalające w systemowy sposób zrealizować zaplanowane działania. Jednocześnie należy podkreślić, że w żaden sposób nie wyklucza to realizacji kolejnych działań czy projektów społecznych oraz inwestycyjnych w najbliższych latach realizacji Strategii.

Strategia IIT to dokument, który będzie ulegał zmianom wraz ze zmieniającym się otoczeniem, ale także razem z pojawiającymi się inicjatywami oddolnymi. W związku z tym w zakresie systemu realizacji Strategii przewidziano procedurę jej aktualizacji.

Diagnoza wskazuje wyraźnie na potencjał turystyczny wynikający w szczególności z zasobów przyrodniczych, jak również na możliwości wykorzystania tych zasobów przy jednoczesnej dbałości o środowisko. W Strategii uwzględniono szerszy kontekst uwarunkowań środowiskowo – klimatycznych, stąd planowany do realizacji projekt związany z zapewnieniem samowystarczalności energetycznej gmin Partnerstwa. Działania zaplanowane w dwóch konkretnych obszarach rozwojowych są bezpośrednią odpowiedzią na wyzwania stojące przed Partnerami.

Samorządy nakreśliły swoje plany projektowe w szczególności uwzględniając możliwości finansowania inwestycji, które w znaczny sposób będą angażowały lokalne budżety. Uwzględniono także konieczność realizacji innych działań inwestycyjnych, które nie dotyczą współpracy w ramach Partnerstwa, ale wynikają z obowiązków wobec społeczności lokalnych (w tym m.in. podstawowa infrastruktura techniczna, drogowa, społeczna czy edukacyjna).

Ponadto należy podkreślić, że w okresie prowadzenia prac nad Strategią pojawiały się różne koncepcje projektowe, jednak samorządy Partnerstwa dokonując ostatecznego wyboru obszarów rozwojowych, brały pod uwagę plany innych partnerstw, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów i organizacji. Reagowano zatem na to co dzieje się w otoczeniu, w celu lepszego skoordynowania prac i niepowielania realizacji konkretnych pomysłów na tym samym obszarze. Kolejnym czynnikiem istotnym dla podjęcia decyzji, był zakres potencjalnych możliwości finansowania Strategii w ramach środków przeznaczonych na IIT na poziomie

regionalnym. Takie podejście leżało u podstaw wyboru ograniczonej liczby celów i w konsekwencji projektów.

Oto przyjęte cele strategiczne:

- A. Przekształcić istniejące potencjały turystyczne Partnerstwa w produkty turystyczne (TURYSTYKA)**
- B. Zapewnić bezpieczeństwo energetyczne gminom Partnerstwa w sposób przyjazny dla klimatu i możliwie tani (KLIMAT)**

Cel strategiczny A TURYSTYKA

Przekształcić istniejące potencjały turystyczne Partnerstwa w produkty turystyczne.

▪ Komentarz do sformułowania celu:

Potencjał turystyczny (inaczej „atrakcyjność turystyczna”) danego obszaru to generująca potencjalne zainteresowanie przyjazdami turystycznymi na ten obszar suma trzech czynników:

- walorów turystycznych (atrakcyjności przyrodniczej, kulturowej i specjalistycznej),
- zagospodarowania turystycznego (usług, infrastruktury, informacji),
- dostępności komunikacyjnej (możliwości dotarcia z zewnątrz oraz możliwości poruszania się po danym terenie).

Produkt turystyczny, to ta część potencjału turystycznego, która została skutecznie skomercjalizowana: to suma wszystkich czynników (walorów, dóbr, towarów, usług), które motywują turystę do wydania pieniędzy w związku z podróżą i pobytem turystycznym na danym obszarze.

Partnerstwo Roztocze Środkowe ma istotny potencjał turystyczny (atrakcyjność).

▪ Problemy i wyzwania na jakie odpowiada cel:

Cel strategiczny A odpowiada na zdefiniowane wyzwanie nr 1.: „Turystyka – pomimo relatywnie dużego potencjału atrakcyjności przyrodniczej i kulturowej – nie jest oparta o dojrzałe produkty turystyczne, nie przynosi więc oczekiwanej dochodowości”.

▪ Wykorzystywane potencjały obszaru:

Cel strategiczny A wykorzystuje następujące zdiagnozowane potencjały:

- Kluczowym zasobem Roztocza jest atrakcyjność krajobrazu: łagodne wzgórza pokryte rozdrobnionymi polami i zadrzewieniami oraz zespoły leśne. Oprócz najbardziej znanych walorów gminy Susiec trzeba podkreślić nieco mniej wypromowane walory obszaru gminy Narol i zachodniej części gminy Lubycza Królewska.
- Liczne stanowiska geologiczne na Roztoczu, a zwłaszcza występowanie na terenie gminy Lubycza Królewska skupiska skrzemieniałych drzew, uzasadniają

plany utworzenia na tym obszarze Geoparku. Zasoby geologiczne mogą być główną atrakcją planowanych działań.

- Turystyka rowerowa ma na obszarze Partnerstwa olbrzymi potencjał. Zatwierdzony do finansowania projekt: „Rowerowe Roztocze. Drogi pieszorowerowe w obszarze wiejskim” powinien być jednak uzupełniony siecią lokalnych dróg rowerowych, które rozprowadzą ruch turystyczny po całym Partnerstwie, powiązanych z rozmieszczeniem lokalnych atrakcji i usług turystycznych.
- Przeszłość historyczna może okazać się niezwykle ważnym atraktorem turystycznym obszaru Partnerstwa, a jej potencjał do przyciągnięcia turystów może być porównywalny z potencjałem atrakcji przyrodniczych.

▪ **Kierunki działań, z którymi cel jest powiązany:**

Cel strategiczny A jest powiązany z pierwszym kluczowym wyzwaniem strategicznym, w kontekście którego powinny być analizowane następujące kierunki działań.

- a. Wykorzystanie aspektów kultury i przeszłości historycznej jako czynnika atrakcyjności turystycznej.
- b. Wdrożenie koncepcji Geoparku Kamienny Las na Roztoczu.
- c. Rozwijanie turystyki rowerowej.
- d. Nawiązanie współpracy w zakresie promocji turystycznej - oś turystyczna Lublin–Zamość–Tomaszów–Żółkiew–Lwów.
- e. Rozwijanie turystyki narciarskiej i narciarstwa rekreacyjnego.
- f. Lepsze wykorzystanie potencjału przyrodniczego Partnerstwa.
- g. Przeprowadzenie analizy potencjału produktów lokalnych.

▪ **Terytorialność celu:**

Cel strategiczny A dotyczy całego obszaru Partnerstwa. Będzie on osiąganym poprzez rozbudowę istniejącej na terenie poszczególnych Partnerów infrastruktury, połączenie ich siecią szlaków rowerowych oraz rozbudowę istniejącej Izby Regionalnej „Muzeum Skamieniałych Drzew” w Siedliskach, tak by przygotować się do złożenia w przyszłości dokumentacji celem utworzenia Geoparku. Poszczególne projekty mogą być realizowane liniowo lub punktowo, natomiast ich rezultaty i oddziaływania rozlewają się na cały obszar Partnerstwa.

Cel strategiczny B KLIMAT

Zapewnić bezpieczeństwo energetyczne gminom Partnerstwa w sposób przyjazny dla klimatu i możliwie tani

---

- **Komentarz do sformułowania celu:**

Przez „bezpieczeństwo energetyczne” gmin rozumiemy na tym etapie samowystarczalność energetyczną usług gminnych, a więc produkowanie na terenie Partnerstwa takiej sumarycznej ilości energii ze źródeł odnawialnych, aby w rezultacie świadczenie usług gminnych wiązało się z zerowymi kosztami energetycznymi. Wiąże się to nie tylko ze zbilansowaniem energii wytworzonej i zużytej, ale z wytworzeniem takiej (niewielkiej) nadwyżki energii, której odsprzedaż do systemu energetycznego kraju pokryje koszty utrzymania lokalnego systemu energetycznego.

Cel nie obejmuje zeroenergetyczności indywidualnych gospodarstw na obszarze Partnerstwa. Uznano, że w perspektywie 2030 byłby to cel zdecydowanie nierealistyczny. Natomiast w ramach celu przewiduje się realizowanie działań społeczno-edukacyjnych na rzecz prosumenckiej energetyki odnawialnej w indywidualnych gospodarstwach.

- **Problemy i wyzwania na jakie odpowiada cel:**

Cel jest odpowiedzią na wyzwanie czwarte dotyczące uwarunkowań zewnętrznych w zakresie zmian klimatu oraz sytuacji w sektorze energetyki. Jednocześnie powiązany jest z budowaniem wizerunku obszaru jako miejsca oferującego oprócz atrakcji turystycznych, wyjątkowe walory środowiskowe i wysoką jakość powietrza. Gminy – pomimo znakomitego potencjału nasłonecznienia tego obszaru – ponoszą nadal duże koszty zakupu energii elektrycznej od dostawców energii i nie wykorzystują w pełni możliwości produkowania energii odnawialnej na własne potrzeby.

- **Wykorzystywane potencjały obszaru:**

Ilość słonecznych dni w roku predestynuje ten teren do rozwoju fotowoltaiki; to bardzo ważny potencjał obszaru.

- **Kierunki działań, z którymi cel jest powiązany:**

Cel strategiczny B jest powiązany z wyzwaniem czwartym dotyczącym uwarunkowań zewnętrznych w zakresie zmian klimatu oraz sytuacji w sektorze energetyki. W kontekście tych wyzwań powinny być analizowane następujące kierunki działań:

- a. Rozbudowa instalacji fotowoltaicznych (począwszy od instalacji na budynkach komunalnych) w celu wykorzystania lokalnych warunków nasłonecznienia i zmniejszenia bieżących kosztów utrzymania obiektów.
- b. Rozważenie innych kierunkowych działań na rzecz lokalnej samowystarczalności energetycznej i neutralności klimatycznej.

- **Terytorialność celu**

Cel strategiczny B dotyczy całego obszaru Partnerstwa, zarówno jeśli chodzi o działania inwestycyjne jak i osiągnięte efekty w zakresie ograniczenia kosztów zapewnienia energii oraz poprawy jakości powietrza.

3.3. Podejście zintegrowane w Strategii

Zintegrowane podejście wiąże się z wykorzystaniem specyficznych zasobów i potencjałów danego obszaru i oznacza planowanie w sposób funkcjonalny, z uwzględnieniem jego cech społecznych, przestrzennych, środowiskowych i gospodarczych. Zwiększa komplementarność

i efektywność działań publicznych, przez co stymuluje trwały wzrost społeczny i gospodarczy. Integracja dotyczy również odpowiedniego rozplanowania realizacji działań w czasie, tak aby osiągnąć jak najlepsze możliwe efekty. Charakteryzuje się koncentracją terytorialną i kładąc nacisk na dopasowanie interwencji do specyfiki obszaru, prowadzi do lepszej koordynacji działań i efektywniejszego wydatkowania środków finansowych.

Wszystkie powyższe aspekty podejścia zintegrowanego znalazły swoje odzwierciedlenie w całym procesie planowania i opracowanym dokumencie Strategii IIT.

- **Integracja na poziomie celów**

W Strategii zaplanowano do realizacji dwa cele stanowiące odpowiedź na zidentyfikowane wyzwania/ problemy. Wzajemne powiązanie powoduje, iż zakres działań jednego celu wpływa na efekty realizacji drugiego. Pierwszy cel związany jest z działaniami w zakresie turystyki w oparciu o zasoby naturalne z jednoczesną ochroną unikatowych zasobów obszaru. Atrakcyjność turystyczną obszaru jako miejsca o wyjątkowych walorach turystycznych, oferujących unikatową przyrodę i czyste środowisko, wzmacniają działania zaplanowane w celu drugim dotyczące samowystarczalności energetycznej gmin i produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Realizacja zaplanowanych w tym celu działań będzie miała również wymiar ekonomiczny. Oszczędność zasobów i ochrona klimatu poprzez konkretne działania w obszarze energetyki wpłyną na ochronę zasobów przyrodniczych, będących podstawą atrakcyjności turystycznej obszaru.

- **Integracja na poziomie projektów**

Integracja w tym wymiarze jest ściśle powiązana z integracją celów, gdyż w każdym z nich zaplanowany do realizacji jedno przedsięwzięcie zintegrowane. Integracja na poziomie projektów oznacza przygotowywanie koncepcji projektowych, które w możliwie dużym stopniu łączą różne wymiary (gospodarczy, społeczny, środowiskowy, przestrzenny) oraz zadania o charakterze inwestycyjnym i nieinwestycyjnym. Bardzo ważne jest w tym zakresie również ich wzajemne oddziaływanie. W ramach niniejszej Strategii projekty zintegrowane planowane do realizacji będą projektami partnerskimi.

- **Integracja w sferze organizacyjnej - funkcjonalna**

U podstaw integracji funkcjonalnej leży budowanie kultury współpracy zarówno ramach Partnerstwa jak i w relacjach z otoczeniem. W przypadku realizacji projektów publicznych współpraca w tym drugim wymiarze odnosi się do interesariuszy oraz ich udziału w całym procesie od planowania, poprzez realizację do oceny i ewaluacji przeprowadzonych działań.

Zaangażowanie organizacji reprezentujących społeczność lokalną, partnerów gospodarczych i inne podmioty mające wpływ na rozwój lokalny, pozwoli w odpowiedni sposób uwzględnić wpływ jaki te projekty będą miały na otoczenie. Udział interesariuszy został zapewniony na etapie przygotowywania Strategii, również na etapie realizacji zostały zaplanowane odpowiednie działania (działania komunikacyjne, utworzenie Społecznej Rady Strategii, konsultacje z interesariuszami na poszczególnych etapach realizacji projektów).

Budowanie sieci współpracy pomiędzy różnymi podmiotami, prowadzić będzie do większego zaangażowania partnerów na różnych poziomach zarządzania i ich udziału w kształtowaniu polityki rozwoju na danym terytorium.

- **Integracja kontekstowa**

Opracowanie Strategii opierało się na uwzględnieniu polityki rozwojowej stanowiącej na wyższym szczeblu, które oznacza w szczególności zachowanie spójności z zapisami Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Bardzo istotnym aspektem było również dostosowanie planowanych działań do możliwości określonych w Programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027.

Również analiza polityk lokalnych wskazała płaszczyzny, które są istotne dla wielu Partnerów. Wśród 25 celów strategicznych, które deklaruje więcej niż jedna gmina Partnerstwa, najpowszechniejszym (wszystkie gminy) jest poprawa stanu infrastruktury drogowej. Niemal tak samo popularny jest cel podniesienia poziomu edukacji i rozwoju zainteresowań (7 gmin). Po 6 gmin deklaruje konieczność rozbudowy infrastruktury komunalnej podnoszącej poziom życia (wodociągi i kanalizacja), ale także infrastruktury terenów inwestycyjnych oraz infrastruktury turystycznej. Ponad połowa gmin chce także inwestować w infrastrukturę społeczną, odnawialne źródła energii, opiekę nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym oraz w promocję. Po cztery gminy przyjmują jako cel przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, rozbudowę bazy sportowo-rekreacyjnej oraz rozwój opieki przedszkolnej i żłobkowej.

Zintegrowane zarządzanie obszarem przejawia się przede wszystkim otwartością i przejrzystością prowadzonych działań oraz odpowiednim informowaniem społeczności lokalnej. Ponadto odnosi się do efektywnego wykorzystania potencjału drzemącego w zasobach ludzkich i kapitale społecznym w postaci partnerów społecznych. Jednocześnie takie podejście uwzględnia indywidualne plany inwestycyjne i rozwojowe gmin partnerskich, ale także innych podmiotów działających na tym samym obszarze.

Integracja działań organizacyjnych zapewniona została poprzez włączenie w proces opracowania i realizacji Strategii szerokiego grona interesariuszy oraz zapewnienie odpowiednich mechanizmów i procedur. Mechanizmy i procedury zostały opisane w rozdziale *System realizacji Strategii* oraz znajdują się w dokumentach będących podstawą funkcjonowania Partnerstwa: List intencyjny i Porozumienie międzygminne. Odpowiednie zapisy znajdują się również w dokumentach niższego szczebla (operacyjnych, wykonawczych), w tym m.in. w Regulaminie Społecznej Rady Strategii.

Wszystkie istotne decyzje, w tym zmiany dokumentu Strategii oraz kluczowe informacje służące wdrażaniu Strategii w zakresie monitoringu oraz dotyczące uruchomienia badań ewaluacyjnych czy wykorzystania wniosków z badań, będą konsultowane z interesariuszami. Powyższe działania i zasady stanowią fundament **partnerskiego współzarządzania obszarem**.

Zapewnienie integracji w powyższych wymiarach świadczy w pełni o zastosowaniu zarówno na etapie przygotowania jak i realizacji Strategii, **wieloaspektowego podejścia zintegrowanego do rozwoju Partnerstwa i obszaru**. Ten aspekt zostanie również wzmocniony przez dalsze prowadzenie działań w oparciu o zasady wskazane w rozdziale *System realizacji Strategii*.

4. Lista projektów przewidzianych do realizacji w ramach Strategii

4.1. Ponadregionalny charakter projektów

Zgodnie z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego, prowadzenie polityki rozwoju w sposób ukierunkowany terytorialnie czyli uwzględniający specyfikę poszczególnych terytoriów, programujący pakiet zintegrowanych inwestycji oraz wydobywający potencjały określonego obszaru, niesie ze sobą zmiany w jego postrzeganiu jako obszaru wykraczającego poza administracyjnie wyznaczone granice.

Instrumenty terytorialne uwzględniają nadrzędność powiązań funkcjonalnych, wspólnych cech, uwarunkowań, problemów i potrzeb nad kwestiami podziałów administracyjnych.

Takie podejście znalazło swoje odzwierciedlenie w działaniach przewidzianych do realizacji w ramach Strategii IIT. Wieloletnia współpraca gmin z województwa lubelskiego i podkarpackiego oraz umacnianie przez lata powiązania funkcjonalne, doprowadziły do decyzji o zawiązaniu Partnerstwa ponad granicami województw. Jednocześnie należy podkreślić, że planowane do realizacji przedsięwzięcia zintegrowane realizowane będą z uwzględnieniem architektury zarządzania środkami polityki spójności UE, zasad finansowania projektów oraz planowania strategicznego na poziomie regionalnym.

Gminy leżące na obszarze województwa lubelskiego będą ubiegały się o realizację projektów partnerskich wpisujących się w założenia programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, natomiast gminy Narol i Horyniec-Zdrój, przy wsparciu środków będących w dyspozycji Zarządu Województwa Podkarpackiego, zrealizują inwestycje komplementarne.

4.2. Uzasadnienie wyboru projektów

Inny Instrument Terytorialny to narzędzie do realizacji celów i projektów jakie stawiają przed sobą Partnerstwa samorządów terytorialnych w oparciu o bliskość terytorialną i wynikające z tego powiązania funkcjonalne. Przewidziane do realizacji przez Partnerstwo Roztocze Środkowe projekty, są wynikiem wieloletniej współpracy samorządów, a poparcie dla pomysłów odzwierciedlonych w proponowanych projektach było budowane w społeczności lokalnej systematycznie od wielu lat.

Ograniczenie do dwóch celów i przedsięwzięć zintegrowanych podyktowane było możliwościami finansowymi JST Partnerstwa - wybrano taki zakres działań, który możliwy będzie do realizacji w ramach posiadanych zasobów finansowych oraz określonym horyzoncie czasowym. Jest to wynik realnego oszacowania możliwości finansowo-organizacyjnych i racjonalnego podejścia do gospodarowania zasobami finansowymi i ludzkimi przez poszczególnych Partnerów. Nie wyklucza to w żaden sposób możliwości realizacji innych projektów, które zostaną zgłoszone podczas realizacji Strategii lub w ramach prac np. Społecznej Rady Strategii.

Podkreślić należy, że kwestie środowiskowe i turystyczne stanowią bazę dla funkcjonowania Partnerstwa i realizacji wspólnych działań w postaci projektów zintegrowanych.

Podczas określania celów i wyboru projektów do realizacji posłużono się również wynikami przeprowadzonego badania ankietowego. Badanie ankietowe zostało przeprowadzone na trzech grupach respondentów: liderzy lokalni, młodzież i mieszkańcy. Pytania dotyczyły zarówno kwestii ogólnych (np. Czy obszar Partnerstwa jest dobrym miejscem do życia i rozwoju?), jak i konkretnych zagadnień dotyczących silnych i słabych stron obszaru Partnerstwa.

W ramach procesu zbadano 25 czynników charakteryzujących obszar Partnerstwa. **Czystość środowiska i atrakcyjność turystyczna** zostały uznane przez wszystkie trzy grupy respondentów za jedne z pięciu najważniejszych atutów obszaru. W przypadku poszczególnych grup sytuacja kształtowała się następująco:

Lokalni liderzy: 85% - atrakcyjność turystyczna, 90% - czystość środowiska

Mieszkańcy: 69% atrakcyjność turystyczna, 72% - czystość środowiska

Młodzież: 67 % - atrakcyjność turystyczna, 73% - czystość środowiska

Należy uznać, że jest to bardzo znacząca opinia. Jednomyślność w tym zakresie oznacza, że czynniki te mają fundamentalne znaczenie dla dalszego rozwoju lokalnego z punktu widzenia społeczności lokalnej. Taki wynik jest spójny z obrazem, który wyłania się z analizy danych statystycznych dotyczących obszaru Partnerstwa.

4.3. Geneza projektów

Idea ustanowienia Geoparku „Kamienny Las na Roztoczu” jest przedmiotem zainteresowania władz i decydentów z obszaru Partnerstwa, którzy podejmowali liczne próby uzyskania wsparcia dla tego przedsięwzięcia i uznania go za inwestycję o znaczeniu ponadlokalnym. Jednocześnie świadomość potencjału jaki jest związany z tym przedsięwzięciem, jego znaczenia dla rozwoju obszaru, istnieje na poziomie lokalnym wśród mieszkańców od wielu lat.

Projekt Geoparku na przestrzeni wielu lat pojawiał się w dokumentach o charakterze strategicznym i operacyjnym, także na poziomie regionalnym. Było to wynikiem podejmowania przez samorządy starań w zakresie poszukiwania możliwości wsparcia dla tej idei oraz możliwości jej finansowania.

Działania na rzecz Geoparku zostały wskazane w projekcie „Programu Rozwoju Roztocza-województwo lubelskie” jako pole współpracy województwa lubelskiego z województwem podkarpackim, w ramach celu szczegółowego 1 Rozwój gospodarczy bazujący na lokalnych zasobach.

Ponadto, utworzenie Geoparku „Kamienny las na Roztoczu” zostało uznane za przedsięwzięcie flagowe w ramach obszarów wsparcia OSI Roztocze, w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku.

Ważnym elementem obrazującym znaczenie tego przedsięwzięcia na poziomie zarówno lokalnym jak i regionalnym, była realizacja projektu promocyjnego w roku 2009 przy wsparciu środków z RPO WL na lata 2007-2013 - *Kamienny Las na Roztoczu jako markowy projekt Turystyczny Lubelszczyzny* przez gminę Lubycza Królewska. W ramach projektu zrealizowano m.in. następujące działania: utworzono stronę internetową projektu, przygotowano zintegrowany plan rozwoju i marketingu turystycznego, wykonano materiały promocyjne wynikające z opracowanego planu marketingu produktu turystycznego, dokonano analizy

atrakcyjności turystycznej Roztocza pod kątem rozwoju geoturystyki, zorganizowano ogólnopolską konferencję jako element akcji promocyjnej zarówno projektu jak i marki turystycznej, której dotyczył.

Już wówczas to działanie traktowane było jako wsparcie planowanego do utworzenia Geoparku „Kamienny Las na Roztoczu”.

Celem strategicznym projektu był zrównoważony rozwój rejonu Roztocza poprzez poprawę warunków do prowadzenia działalności gospodarczej oraz polepszenie warunków życia i pracy mieszkańców.

Cele pośrednie projektu to:

- Zwiększenie atrakcyjności turystycznej Roztocza, w tym w szczególności Roztocza Południowego i Środkowego
- Poprawa warunków do rozwoju przedsiębiorczości na terenie Roztocza, szczególnie w branżach związanych z turystyką i rekreacją
- Rozwój lokalnego rynku pracy poprzez wzrost miejsc pracy w sektorach związanych z branżą turystyczną
- Rozwój zasobów ludzkich i kapitału społecznego poprzez wykreowanie i wspólną promocję unikatowego produktu turystycznego.

Istotnym elementem w budowaniu koncepcji projektu dotyczącego samowystarczalności energetycznej, było funkcjonowanie na obszarze Partnerstwa klastra energii, utworzonego w 2017 roku. Członkami klastra są JST tworzące partnerstwo i położone na terenie województwa lubelskiego, które swoje doświadczenie będą mogły wykorzystać podczas realizacji projektu.

Celem projektu jest ograniczenie kosztów zakupu energii przez podmioty świadczące lokalne usługi publiczne dzięki wykorzystaniu fotowoltaiki. Jednocześnie założeniem planowanych działań jest w jak największym stopniu ochrona środowiska, zasobów przyrodniczych, klimatu oraz dbanie o jakość powietrza czyli największe atuty obszaru, na których opiera się atrakcyjność turystyczna. Działania w obszarze energetyki w celu strategicznym B Klimat będą miały zarówno wymiar ekonomiczny jak i środowiskowy, stanowiąc istotne wsparcie turystycznej funkcji obszaru Partnerstwa.

Plany projektowe Partnerstwa opierają się na wieloletniej współpracy JST, są w pełni spójne z wynikami analiz diagnostycznych, poparte głosem społeczności lokalnej wyrażonej m.in. w badaniu ankietowym.

Strategia IIT jest zatem właściwym narzędziem do realizacji powyższych projektów, a wykazane walory turystyczno-przyrodnicze oraz potencjał do rozwoju fotowoltaiki, w pełni uzasadniają decyzje Partnerstwa w tym zakresie.

Poniżej opisano projekty strategiczne przyjęte przez Partnerstwo w chwili przyjmowania niniejszej Strategii. Partnerstwo może uzupełniać poniższy zestaw projektów w trybie aktualizacji Strategii, w miarę pojawiania się nowych pomysłów, możliwości finansowania czy nowych możliwości wykonawczych.

Lista projektów realizujących cele Strategii

Lista projektów – Program Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027

Lp.	Tytuł projektu	Wnioskodawca	Typ projektu	Źródło finansowania i szacunkowa wartość	Projekt strategiczny
CEL A. TURYSTYKA					
1.	Geopark 'Kamienny Las na Roztoczu'	- Lider projektu: Lubycza Królewska - Partnerzy projektu: Miasto Tomaszów Lubelski Gmina Tomaszów Lubelski Gmina Tarnawatka Gmina Krynice Gmina Bełżec Gmina Susiec	Partnerski (art. 39 ustawy wdrożeniowej)	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, Działanie 11.5 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie 30 mln PLN	Geopark Roztoczański
CEL B. KLIMAT					
2.	Montaż instalacji fotowoltaicznych o mocy nieprzekraczającej 50 kW na obiektach użyteczności publicznej należących do gminy	Gmina Lubycza Królewska	Projekty indywidualne tworzące wiązkę projektów	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, Działanie 4.9 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych	Samowystarczalność energetyczna

	Lubycza Królewska			Gmina Lubycza Królewska – 0,5 mln PLN Gmina Bełżec – 0,3 mln PLN Gmina Tarnawatka – 0,2 mln PLN	
3.	Montaż instalacji fotowoltaicznych o mocy nieprzekraczającej 50 kW na budynkach świetlic wiejskich należących do gminy Bełżec.	Gmina Bełżec			
4.	Montaż instalacji fotowoltaicznych o mocy nieprzekraczającej 50 kW na terenie oczyszczalni ścieków i ujęć wody w celu zmniejszenia zużycia energii z sieci elektrycznej na potrzeby gospodarki komunalnej w Gminie Tarnawatka.	Gmina Tarnawatka			

Lista projektów – Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027

Lp.	Tytuł projektu	Wnioskodawca	Typ projektu	Źródło finansowania i szacunkowa wartość	Projekt strategiczny
CEL A. TURYSTYKA					
1.	Rozbudowa infrastruktury rowerowej na terenie Miasta i Gminy Narol	Gmina Narol	Komplementarny	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021 - 2027, Działanie FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast. 15 mln PLN	Geopark Roztoczański
2.	Budowa ścieżki rowerowej z Horyńca-Zdroju do Nowin Horynieckich.	Gmina Horyniec-Zdrój	Komplementarny	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027, Działanie FEPK.06.01 Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych 5 mln PLN	
3.	Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa geologicznego Roztocza Wschodniego w Hucie Różanieckiej	Gmina Narol	Komplementarny	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021 - 2027, Działanie FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast. 15 mln PLN	

Przedmiot oraz zakres projektów ujętych w strategii IIT, przypisanych do objęcia wsparciem w FEL 2021-2027, nie będzie ujęty w innych dokumentach strategicznych - dotyczy instrumentu ZIT oraz GPR, które lokują wsparcie na rzecz projektów w ramach programu regionalnego

5. System realizacji Strategii

Gminy tworzące Partnerstwo podpisały 4 sierpnia 2022 roku Porozumienie międzygminne na podstawie art. 74 ustawy o samorządzie gminnym.

Podpisanie porozumienia zostało poprzedzone przyjęciem stosownych uchwał przez rady wszystkich gmin Partnerstwa.

Początki ustanowienia Partnerstwa sięgają natomiast roku 2020 i podpisania listu intencyjnego w kontekście aplikowania do projektu CWD. List intencyjny dał podstawę funkcjonowaniu Radzie Partnerstwa z Przewodniczącym Rady Partnerstwa – Burmistrzem Miasta Tomaszów Lubelski. Miasto Tomaszów Lubelski zostało formalnie Liderem Partnerstwa w oparciu o zapisy porozumienia, o którym mowa powyżej.

5.1. Zasady i mechanizmy wdrażania

Fundamentem funkcjonowania Partnerstwa od momentu jego powstania są poniższe zasady. To jednocześnie warunki powodzenia realizacji Strategii.

- **Współpraca i partnerstwo** – współpraca przebiegać będzie na trzech poziomach: pomiędzy Partnerami, partnerami a otoczeniem społeczno-gospodarczym/ interesariuszami oraz Partnerami i innymi instytucjami różnych szczebli. Wspólne działania prowadzone będą w oparciu o jasne zasady, w tym zasady reprezentowania Partnerstwa. Procedury podejmowania decyzji będą przejrzyste, jasne dla wszystkich członków, zaakceptowane przez wszystkich, są i będą stosowane z uwzględnieniem równego traktowanie partnerów.
- **Zaangażowanie społeczne** – efektem tej zasady będzie funkcjonowanie na etapie realizacji Strategii Społecznej Rady Strategii, ale też realizacja projektów, które cieszą się akceptacją społeczną budowaną w środowisku lokalnym od lat. W zagadnienie zaangażowania społecznego wpisuje nie tylko aktywność mieszkańców, ale również otwartość na przyjmowanie pomysłów i opinii społeczności lokalnej przez przedstawicieli władz lokalnych. Mieszkańcy powinni widzieć gotowość do rozmów i konsultacji na etapie realizacji Strategii i poszczególnych projektów, powinni również otrzymywać informację o sposobach wykorzystania przekazanych przez nich uwag i opinii.
- **Komunikacja** – przejawia się w otwartym i jasnym komunikowaniu swoich planów przez Partnerstwo do otoczenia, za pomocą dostępnych narzędzi i kanałów komunikacji. Warunkiem skutecznego zaangażowania społeczności lokalnej w realizację Strategii jest skuteczna, obustronna komunikacja.
- **Planowanie długoterminowe** – Partnerstw zostało zbudowane na bazie wspólnych doświadczeń, z myślą o długotrwałej współpracy. Jednocześnie zakłada ono elastyczne reagowanie zarówno na warunki otoczenia jak i kwestie pojawiające się podczas realizacji Strategii, w strukturach Partnerstwa, podczas realizacji projektów. Istotna

jest zatem otwartość na zmiany i weryfikacja i aktualizacja zaplanowanych działań, jeśli zaistnieje taka konieczność.

- **Koncentracja** – koncentracja dotyczy realizacji ograniczonej liczby celów rozwojowych. Wiąże się z tym koncentracja zasobów, w tym środków finansowych oraz zasobów organizacyjnych na wybranych obszarach, w ramach racjonalnie i odpowiedzialnie ocenionych możliwości Partnerstwa.

Mechanizmy opracowania i wdrażania Strategii należy rozpatrywać w trzech wymiarach:

- **MERYTORYCZNYM**

W ramach prac nad Strategią dokonano analizy spójności celów wskazanych w Strategii IIT z celami w dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym poszczególnych partnerów. Analiza polityk lokalnych wskazała płaszczyzny, które są istotne dla wielu Partnerów oraz wykazała spójność na poziomie celów, stąd decyzja Partnerstwa o realizacji Strategii w zaproponowanym kształcie.

Opracowanie Strategii opierało się na uwzględnieniu polityki rozwojowej stanowionej na wyższym szczeblu, które oznacza w szczególności zachowanie spójności z zapisami Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Bardzo istotnym aspektem było również dostosowanie planowanych działań do możliwości określonych w Programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027. Ponadto w procesie powstawania Strategii zwrócono szczególną uwagę na zgodność z opracowywaną Strategią ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego.

Strategia Partnerstwa powinna w przyszłości stać się faktycznym punktem odniesienia dla podejmowanych przez administrację samorządową decyzji. Takie podejście zwiększy przewidywalność oraz transparentność procesów rozwojowych. Działania uwzględnione w Strategii zostały uznane za ważne w planowaniu strategicznym, stąd decyzja o podjęciu wspólnych wysiłków w zakresie ich realizacji. Plany inwestycyjne są zgodne z prowadzoną polityką przestrzenną, gospodarczą i społeczną poszczególnych Partnerów.

- **ORGANIZACYJNYM**

Dla osiągnięcia celów zaplanowanych Strategii konieczne jest stworzenie odpowiednich procedur zarządzania – organy partnerstwa. Przyjęte zasady systemu zarządzania i współpracy poszczególnych organów zapewniają partnerskie podejście w realizacji przypisanych im zadań.

Procedury podejmowania decyzji będą przejrzyste, jasne dla wszystkich członków, zaakceptowane przez wszystkich, są i będą stosowane z uwzględnieniem równego traktowania partnerów.

Warunki i procedury obowiązujące w realizacji strategii wykazują elementy integracji funkcjonalnej, której wyrazem jest wspólne podejmowanie decyzji, uzgadnianie zakresu Strategii oraz projektów zintegrowanych.

Lider Partnerstwa odpowiedzialny jest za koordynację działań całego Partnerstwa. Rada Partnerstwa stanowi ciało doradcze dla Lidera Partnerstwa. Rada pracuje kolegialnie poprzez podejmowanie uchwał większością głosów, odbywając zebrania nie rzadziej niż raz na pół roku. Na etapie realizacji Strategii szczegółowy zakres zadań Rady Partnerstwa określał będzie Regulamin. W systemie realizacji ustanowiono Lidera celu – jego zadaniem będzie monitorowanie postępu prac w ramach celu oraz sprawozdawanie w tym zakresie Radzie Partnerstwa na jej posiedzeniach. Następnym ogniwem jest Lider projektu, który odpowiada w szczególności za nadzorowanie realizacji projektu przez Partnerów, zgodnie z zapisami niniejszej Strategii oraz koordynację działań związanych z pozyskaniem środków na realizację projektu. Za bieżące kontakty w ramach procesu realizacji Strategii, prowadzenie dyskusji i wymianę informacji odpowiedzialna jest Grupa Robocza składająca się z przedstawicieli poszczególnych Partnerów. Na etapie realizacji Strategii funkcjonować będzie Społeczna Rada Strategii jako ciało doradcze dla Lidera Partnerstwa oraz członków Partnerstwa. Działalność na poziomie całego Partnerstwa odbywa się na podstawie półrocznych planów pracy.

• SPOŁECZNYM

W tym zakresie fundamentalne znaczenie ma kierowanie się zasadami *Komunikacji* oraz *Zaangażowania społecznego* opisanymi powyżej oraz prowadzenie działań w sposób opisany w podrozdziale *Partycypacja społeczna na etapie realizacji Strategii*.

Komunikacja przejawia się w otwartym i jasnym komunikowaniu swoich planów przez Partnerstwo do otoczenia, za pomocą dostępnych narzędzi i kanałów komunikacji. Warunkiem skutecznego zaangażowania społeczności lokalnej w realizację Strategii jest skuteczna, obustronna komunikacja.

Efektem realizacji zasady zaangażowania społecznego będzie funkcjonowanie na etapie realizacji Strategii Społecznej Rady Strategii, ale też realizacja projektów, które cieszą się akceptacją społeczną budowaną w środowisku lokalnym od lat. W zagadnienie zaangażowania społecznego wpisuje nie tylko aktywność mieszkańców, ale również otwartość na przyjmowanie pomysłów i opinii społeczności lokalnej przez przedstawicieli władz lokalnych. Mieszkańcy powinni widzieć gotowość do rozmów i konsultacji na etapie realizacji Strategii i poszczególnych projektów, powinni również otrzymywać informację o sposobach wykorzystania przekazanych przez nich uwag i opinii.

Zasady współpracy zarówno pomiędzy Partnerami jak i stroną społeczną wykazują wysoki poziom integracji działań organizacyjnych i związanych ze wspólnym zarządzaniem obszarem.

Główne cele działań komunikacyjnych Partnerstwa to bieżące informowanie o stanie realizacji Strategii, zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działalność Partnerstwa oraz zachęcenie mieszkańców do uczestnictwa w wydarzeniach, które dotyczą realizacji Strategii.

Komunikowanie prowadzonych działań odbywać się będzie poprzez:

- zamieszczanie informacji na stronach internetowych
- zamieszczanie informacji w mediach społecznościowych
- ogłoszenia w miejscach spotkań społeczności lokalnej
- środki przekazu o szerokim zasięgu (media lokalne, prasa, radio, telewizja)

- przekazywanie informacji poprzez sołtysów, organizacja cyklicznych spotkań z sołtysami, członkami rad sołeckich,
- przekazywanie informacji poprzez lokalne organizacje
- rozpowszechnianie informacji podczas spotkań i wydarzeń, w których uczestniczą organizacje pozarządowe i osoby angażujące się w rozwój lokalny

Zapewnione zostanie systematycznym informowaniu społeczności lokalnej o poziomie realizacji celów strategicznych;

O realizacji tego etapu (w tym wynikach badań ankietowych, spotkań, debat) społeczność lokalna będzie informowana poprzez strony internetowe Partnerów, media społecznościowe oraz publikacje w prasie lokalnej (w wersji tradycyjnej i on-line).

5.2. Struktura zarządzania

Specyfika struktury zarządzania w przypadku Partnerstwa „Roztocze Środkowe” w znacznym stopniu wynika z udziału w projekcie CWD oraz organizacji procesu tworzenia Strategii w oparciu o zasady projektowe. List intencyjny i porozumienie międzygminne określają ramowo strukturę systemu zarządzania, natomiast doprecyzowanie ma miejsce na poziomie dokumentu Strategii oraz znajduje się w dokumentach operacyjnych (np. regulaminach).

Na system realizacji składają się:

- Lider Partnerstwa
- Rada Partnerstwa z Przewodniczącym
- Społeczna Rada Strategii
- Liderzy celów
- Liderzy projektów
- Grupa robocza

LIDER PARTNERSTWA

Liderem, który koordynuje działania całego Partnerstwa jest Miasto Tomaszów Lubelski.

Zadania wyznaczone Liderowi to m.in.

- a) analiza możliwości tworzenia nowych projektów zintegrowanych dla gmin Partnerstwa,
- b) reprezentowanie członków porozumienia przed Urzędami Marszałkowskimi oraz innymi instytucjami w czasie prac nad tego rodzaju projektami.

RADA PARTNERSTWA

Rada Partnerstwa stanowi ciało doradcze dla Lidera Partnerstwa. Radę Partnerstwa stanowią Burmistrzowie i Wójtowie gmin Partnerstwa. Rada pracuje kolegialnie poprzez podejmowanie uchwał większością głosów, odbywając zebrania nie rzadziej niż raz na pół roku. Przewodniczącym Rady jest Burmistrz Tomaszowa Lubelskiego, który jednocześnie jest

organem wykonawczy Lidera Partnerstwa. Zgodnie z postanowieniami listu intencyjnego jego sygnatariusze upoważnili Miasto Tomaszów Lubelski do koordynowania procesu związanego z udziałem w projekcie CWD i udzielili pełnomocnictwa do reprezentowania Partnerstwa oraz kierowania pracami Rady Partnerstwa Burmistrzowi Miasta Tomaszów Lubelski. Było to jednoznaczne z prowadzeniem prac nad przygotowaniem dokumentu Strategii. Projekt CWD zakończył się 31 grudnia 2023 r.

Przewodniczący Rady Partnerstwa realizuje m.in. następujące zadania:

- koordynuje na poziomie całej Strategii działania Liderów poszczególnych projektów,
- zbiera na bieżąco informacje z postępów realizacji projektów w ramach systemu monitoringu i przekazuje Radzie Partnerstwa raz na pół roku informację o postępach wdrażania Strategii,
- wyznacza Liderów projektów na podstawie rekomendacji Rady,
- przygotowuje dla Rady Partnerstwa zbiorczy roczny raport z monitoringu wdrażania Strategii,
- wybiera członków Społecznej Rady Strategii na podstawie rekomendacji Rady Partnerstwa.

Główne zadania Rady Partnerstwa

- podejmuje uchwały kierunkowe dotyczące wdrażania Strategii w ramach nadzoru nad jej realizacją
- opiniuje projekt Strategii lub projekt zmian Strategii
- rekomenduje Liderów projektów,
- przyjmuje półroczną informację z monitoringu realizacji poszczególnych projektów oraz roczny raport z monitoringu i przekazuje rekomendacje w tym zakresie
- rekomenduje potrzebę aktualizacji Strategii,

Rada Partnerstwa może zaproponować zmianę formy instytucjonalizacji Partnerstwa na inną niż obecna – porozumienie międzygminne (np. związku komunalnego, stowarzyszenia itd.) poprzez podjęcie uchwały w tym przedmiocie.

Koszty związane z funkcjonowaniem Rady Partnerstwa pokrywają w równym stopniu członkowie Partnerstwa.

Na etapie realizacji Strategii szczegółowy zakres zadań Rady Partnerstwa określa Regulamin.

LIDER PROJEKTU

Do głównych zadań Lidera projektu należą:

- nadzorowanie realizacji projektu przez Partnerów zgodnie z zapisami niniejszej Strategii,

- koordynacja działań związanych z pozyskaniem środków na realizację projektu, w tym przygotowaniem niezbędnej dokumentacji,
- uzgadnianie z partnerami projektu jego struktury zarządczej, podziału zadań i zasad zarządzania projektem, w tym zasad jego monitorowania,
- przekazywanie w rytmie miesięcznym (lub innym uzgodnionym, jednak nie rzadziej niż raz na pół roku) informację o postępach realizacji projektu Przewodniczącemu Rady Partnerstwa
- raz na pół roku przygotowanie raport z realizacji projektu w danym półroczu.
- rozliczanie projektu oraz prowadzenie sprawozdawczości z jego realizacji.

Koszty koordynacji, w tym wynagrodzenie Lidera projektu, są kosztami projektu, chyba że rozwiązania takiego nie dopuszczają wewnętrzne zasady danego źródła finansowania. W takim przypadku sposób pokrywania kosztów koordynacji ustala Lider Partnerstwa w uzgodnieniu z Radą Partnerstwa.

LIDER CELU – jego zadaniem będzie monitorowanie postępu prac w ramach celu oraz sprawozdawanie w tym zakresie Radzie Partnerstwa na jej posiedzeniach; może również formułować rekomendacje i zalecenia dotyczące usprawnień w zakresie realizacji projektów z danego celu strategicznego.

SPOŁECZNA RADA STRATEGII

Jest to ciało doradcze-społeczne, które zostanie powołane na etapie realizacji Strategii.

Rada składać się będzie z przedstawicieli podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji, a także przedstawiciele sektora gospodarczego.

Skład Rady został wstępnie zarysowany podczas spotkań konsultacyjnych podsumowujących prace nad Strategią, które odbyły się we wrześniu 2024 roku. Udział przedstawicieli konkretnych organizacji był jednym z elementów zaangażowania ich w przygotowanie Strategii. W oparciu o powyższe spotkania i ich efekty, członkowie Rady Partnerstwa zaproponują kandydatów do Społecznej Rady Strategii. Członkowie Rady Partnerstwa kierować się będą wiedzą i znajomością działających na terenie danej gminy organizacji pozarządowych, obywatelskich, lokalnych liderów zaangażowanych w życie społeczne i kulturalne. Propozycje kandydatur zostaną poddane dyskusji Rady Partnerstwa, a rekomendacje w zakresie składu Rady zostaną przedstawione do akceptacji Przewodniczącemu. Wybór konkretnych osób zostanie dokonany z zachowaniem reprezentatywności sektorów i z uwzględnieniem zakresu działania poszczególnych organizacji oraz reprezentatywności młodzieży oraz społeczności seniorskiej. Powołanie Rady nastąpi w drodze Zarządzenia Lidera Partnerstwa. Podstawą prac będzie regulamin, który zostanie przyjęty na pierwszym posiedzeniu Rady.

Rada będzie odpowiadać w szczególności za:

- udział w organizowanych spotkaniach i warsztatach, dyskusji w obszarze zasad i mechanizmów realizacji Strategii, kierunków działań, rozwiązań operacyjnych w zakresie realizacji projektów
- prowadzenie strategicznej dyskusji na temat celów i kierunków rozwoju Partnerstwa oraz rekomendowanie rozwiązań w tym zakresie
- inicjowanie zmian Strategii oraz opiniowanie propozycji jej zmian
- opiniowanie innych dokumentów, które dotyczą jej realizacji (m.in. sprawozdanie roczne z realizacji Strategii)

GRUPA ROBOCZA – funkcjonowała na etapie przygotowania Strategii, na etapie realizacji strategii jej członkowie zostaną zaangażowani w organizację prac dotyczących realizacji projektów zintegrowanych (strategicznym). Grupa będzie stanowić forum wymiany informacji i dyskusji, mających na celu wspieranie liderów projektów w realizacji ich zadań.

5.3. Procedura aktualizacji Strategii

W związku z koniecznością elastycznego reagowania na uwarunkowania zewnętrzne oraz na sytuacje poszczególnych gmin funkcjonujących w ramach Partnerstwa, Strategia może podlegać aktualizacji.

Strategia podlega ocenie, nie rzadziej niż raz na dwa lata. W tym celu, Rada Partnerstwa może rekomendować zlecenie przygotowania zewnętrznego raportu ewaluacyjnego lub przygotowania wewnętrznego raportu na bazie informacji gromadzonych w procesie monitorowania. Rada analizuje wnioski wynikające z takiego opracowania i przedstawia Liderowi rekomendacje co do ew. zmian Strategii. Wnioski płynące z raportu ewaluacyjnego są przedmiotem dyskusji organów stanowiących poszczególne gminy. Rekomendacje wypracowane w tym procesie są przedstawiane zbiorczo w formie raportu Rady Partnerstwa Liderowi.

Aktualizacja Strategii może obejmować zmianę kluczowych treści dokumentu, takich jak cele albo tylko zmianę listy projektów strategicznych.

6. System monitoringu i oceny skuteczności realizacji strategii

6.1. Wskaźniki realizacji Strategii

Prezentowany poniżej system wskaźników jest przyjęty wstępnie, na etapie, w którym nie są znane ostateczne wyniki analiz wykonalności, więc nie jest też znany ostateczny kształt projektów, a jedynie ich postać wyjściowa, przed analizą wykonalności. W odniesieniu do wskaźników wskazano planowane do osiągnięcia wartości, a tam gdzie nie było to możliwe zaznaczono oczekiwany trend. Brakujące wartości wskaźników zostaną uzupełnione w ramach aktualizacji Strategii.

Wskaźniki realizacji projektów ujęte poniżej obejmują zarówno wskaźniki produktu jak i wskaźniki rezultatów. Wskaźniki produktu i rezultatu wynikają bezpośrednio z zakresu każdego z projektów. Wskaźniki te w niniejszej Strategii będą na bieżąco monitorowane.

Tabela 2. Wskaźniki realizacji projektów przewidzianych do finansowania w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027

CEL STRATEGICZNY A: TURYSTYKA	
REZULTATY	WSKAŹNIKI PROJEKTOWE I WARTOŚCI DOCELOWE/ OCZEKIWANY TREND
<p>- Wzrost atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej obszaru Partnerstwa</p> <p>- Poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych i rekreacyjnych,</p> <p>- Rozwój sieciowych produktów turystycznych</p> <p>- Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury.</p>	<p>Wskaźniki produktu</p> <p>WLWK-PLRO136 - Długość odnowionych szlaków turystycznych ↗</p> <p>WLWK-PLRO137 - Długość utworzonych szlaków turystycznych – 190 km</p> <p>WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem – 10 szt.</p> <p>WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) 390 – 4 szt.</p> <p>WLWK-PLRO143 - Liczba utworzonych punktów informacji turystycznej i infokiosków zapewniających obsługę w min. 2 językach obcych – 1 szt.</p> <p>WLWK-PLRO142 - Liczba wspartych instytucji paramuzealnych – 1 szt.</p> <p>WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>WLWK-RCO112 - Podmioty zaangażowane w przygotowanie i realizację strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>Wskaźniki rezultatu</p> <p>WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem – 250 tys.</p> <p>WLWK-RCR001 - Miejsca pracy utworzone we wspieranych jednostkach – 3 os.</p>

WSKAŹNIKI STRATEGICZNE	
	<p>Turyści korzystający z miejsc noclegowych ogółem</p> <ul style="list-style-type: none"> - wartość bazowa w 2023 roku – 42 919 os. - wartość docelowa w 2030 – 55 479 os. <p>Udzielone noclegi</p> <ul style="list-style-type: none"> - wartość docelowa w 2023 – 76 282 szt. - wartość bazowa w 2030 roku – 104 235 szt.

CEL STRATEGICZNY B: KLIMAT	
REZULTATY	WSKAŹNIKI PROJEKTOWE I WARTOŚCI DOCELOWE/ OCZEKIWANY TREND
<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost ilości energii produkowanej ze źródeł odnawialnych, - Zmniejszenie zapotrzebowania na energię i kosztów bieżących utrzymania budynków, - Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz poprawa jakości powietrza. - Wzrost ilości energii elektrycznej i ciepłej wytworzonej z OZE, 	<p>Wskaźniki produktu</p> <p>WLWK-PLRO027 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ciepłej ze źródeł OZE ↗</p> <p>WLWK-PLRO026 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗</p> <p>WLWK-RCO097 - Liczba wspartych społeczności energetycznych działających w zakresie energii odnawialnej ↗</p> <p>WLWK-PLRO036 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii ciepłej z OZE ↗</p> <p>WLWK-PLRO034 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE ↗</p> <p>WLWK-PLRO025 - Liczba zmodernizowanych źródeł ciepła (innych niż indywidualne) ↗</p> <p>WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>Wskaźniki rezultatu</p> <p>WLWK-RCR032 - Dodatkowa moc zainstalowana odnawialnych źródeł energii ↗</p> <p>WLWK-PLRR014 - Ilość wytworzonej energii ciepłej ze źródeł OZE ↗</p> <p>WLWK-PLRR013 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗</p>

	WLWK-PLRR012 - Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej ↗ WLWK-PLRR011 - Ilość zaoszczędzonej energii elektrycznej ↗ WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych ↘
	WSKAŹNIKI STRATEGICZNE
	Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł OZE na obszarze Partnerstwa ↗

Tabela 3. Wskaźniki realizacji projektów przewidzianych do finansowania w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027

CEL STRATEGICZNY A: TURYSTYKA	
REZULTATY	WSKAŹNIKI PROJEKTOWE I OCZEKIWANY TREND
<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej obszaru Partnerstwa - Poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych i rekreacyjnych, - Rozwój sieciowych produktów turystycznych - Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury. 	Wskaźniki produktu WLWK-PLRO222 - Długość wspartych turystycznych szlaków rowerowych o nawierzchni gruntowej ↗ WLWK-PLRO221 - Długość wspartych turystycznych szlaków rowerowych o nawierzchni utwardzonej nieulepszonej ↗ WLWK-PLRO220 - Długość wspartych turystycznych szlaków rowerowych o nawierzchni utwardzonej ulepszonej ↗ WLWK-PLRO136 - Długość odnowionych szlaków turystycznych ↗ WLWK-PLRO137 - Długość utworzonych szlaków turystycznych ↗ WLWK-PLRO141 - Liczba instytucji kultury objętych wsparciem ↗

	<p>WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗</p> <p>WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem ↗</p> <p>WLWK-PLRO140 - Liczba wspartych obiektów o charakterze nie zabytkowym ↗</p> <p>WLWK-PLRO144 - Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego ↗</p> <p>WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>WLWK-RCO058 - Wspierana infrastruktura rowerowa ↗</p> <p>WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego ↗</p> <p>Wskaźniki rezultatu</p> <p>WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem ↗</p> <p>WLWK-RCR095 - Ludność mająca dostęp do nowej lub udoskonalonej zielonej infrastruktury ↗</p> <p>WLWK-PLRR062 - Roczna liczba turystów korzystających ze szlaków rowerowych ↗</p> <p>WLWK-PLRR082 - Roczna liczba turystów korzystających ze wspartych szlaków turystycznych ↗</p> <p>WLWK-RCR064 - Roczna liczba użytkowników infrastruktury rowerowej ↗</p>
--	---

6.2. Monitorowanie procesu wdrażania Strategii

Monitorowanie wdrażania Strategii to obserwowanie w czasie rzeczywistym procesu realizacji projektów i powstawania w ich ramach produktów. Monitorowanie polega na systematycznym zbieraniu i przetwarzaniu danych opisujących postęp realizacji projektów strategicznych i skupia się przede wszystkim na terminowości realizacji zadań i osiągnięcia produktów w zaplanowanych terminach. Tak rozumiany monitoring spełnia także rolę systemu wczesnego ostrzegania o ewentualnych nieprawidłowościach.

Planowana struktura monitoringu:

- Każdy projekt ma wewnętrzną strukturę zarządzania, na szczycie której stoi Lider projektu

- Wewnętrzna struktura monitorowania projektu jest ustalana przez Lidera z partnerami projektu.
- Liderzy projektów przekazują w rytmie miesięcznym (lub innym uzgodnionym, jednak nie rzadziej, niż raz na 6 miesięcy) krótką syntetyczną informację o przebiegu wdrażania projektów Przewodniczącemu Rady Partnerstwa
- Raz na pół roku Liderzy projektów sporządzają pisemny raport z realizacji projektu w danym półroczu. W raporcie główną informacją jest terminowość realizacji projektu w stosunku do założonego harmonogramu. Dodatkową informacją może być rzeczowe zaawansowanie projektu wyrażone procentowo (jako odsetek wykonanych prac, w wyniku których ma powstać produkt).
- Przewodniczący przedstawia Radzie Partnerstwa dwukrotnie w roku zbiorczy raport o realizacji Strategii, będący syntetycznym streszczeniem raportów Liderów projektów.
- Rada Partnerstwa może na podstawie raportów z monitoringu formułować uwagi i rekomendacje

6.3. Ewaluacja stopnia osiągnięcia celów strategicznych

Ewaluacja strategii będzie dokonywana na zakończenie każdego dwuletniego etapu jej wdrażania. Ponieważ rok 2025 będzie rokiem uruchamiania przedsięwzięć strategicznych ewaluacje są zaplanowane na:

- Grudzień 2027 (ewaluacja etapowa);
- Grudzień 2030 (ewaluacja końcowa).

Przedmiotem każdej z tych ewaluacji będzie co do zasady stopień:

1. osiągnięcia rezultatów bezpośrednich (skuteczności realizowania projektów)
2. osiągnięcia rezultatów strategicznych (skuteczności osiągania celów).

7. Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych

7.1. Partycypacja społeczna na etapie przygotowywania Strategii

Partycypacja społeczna na etapie tworzenia Strategii była w znacznej mierze realizowana w kryzysowych warunkach pandemii, więc działania włączające mieszkańców były ograniczone do działań możliwych w tych warunkach faktycznych i prawnych. Poszczególne cele Strategii były wypracowywane i przyjmowane na warsztatach strategicznych z udziałem interesariuszy (ograniczonymi warunkami pandemicznymi). Także projekty strategiczne były wypracowywane i przyjmowane na warsztatach z udziałem interesariuszy (również w tym przypadku z ograniczeniami wynikającymi z warunków pandemicznych);

Kilka rozwiązań było testowanych poprzez przedsięwzięcia warsztatowe z grupami interesariuszy, wizyty studyjne, wizje terenowe i dużą liczbę rozmów indywidualnych, także poprzez kanały zdalne.

WARSZTATY STRATEGICZNE

Cele strategiczne Partnerstwa do 2030 roku wypracowano podczas warsztatów strategicznych i spotkań z udziałem Rady Partnerstwa, Grupy roboczej i interesariuszy Strategii w dniach:

- 10 czerwca 2021 r. w Tomaszowie Lubelskim – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Turystyka”,
- 15 czerwca 2021 r. w Tomaszowie Lubelskim – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Młodzież”,
- 22 czerwca 2021 r. w Suścu – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Seniorzy”
- 29 czerwca 2021 r. w Narolu – gdzie pracowano nad polem strategicznym zatytułowanym kierunkowo „Klimat”.
- 04.08.2022 r. w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa,
- 05.10.2022 r. w Tomaszowie Lubelskim – Grupa Robocza,
- 17.07.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa i Grupa Robocza,
- 23.08.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Grupa Robocza,
- 21.09.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Grupa Robocza,
- 03.10.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – szkolenie Zarządzanie Projektem Partnerskim,
- 10.10.2023 r. w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa Grupa Robocza,
- 14-15.11.2023 r. w Siedliskach – szkolenie Transformacja Energetyczna, Grupa Robocza
- 04.01.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa
- 31.01.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa
- 19.02.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa i Grupa Robocza,
- 05.03.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa i Grupa Robocza,
- 29.04.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa
- 16.05.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa
- 26.08.2024 r. - w Tomaszowie Lubelskim – Rada Partnerstwa i Grupa Robocza.

BADANIE ANKIETOWE

W ramach przygotowywania Strategii terytorialnej przeprowadzono badanie ankietowe z trzema grupami respondentów: liderzy lokalni, młodzież i mieszkańcy.

W wypadku mieszkańców na ankietę odpowiedziało blisko 500 respondentów.

Pytania dotyczyły zarówno kwestii ogólnych (np. Czy obszar Partnerstwa jest dobrym miejscem do życia i rozwoju?), jak szczegółowych zagadnień dotyczących silnych i słabych stron obszaru.

W przypadku liderów na ankietę odpowiedziało 47 osób zaproponowanych przez gminy spośród czterech grup:

- liderów i liderów samorządu,
- osób opiniotwórczych z kręgów biznesu,
- liderów i liderów organizacji pozarządowych,
- nieformalnych liderów i liderów opinii.

W przypadku młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych odpowiedzi udzieliło ponad 500 osób.

W procesie ankietyzacji zbadano opinie respondentów na temat 25 czynników stanowiących silne lub słabe strony obszaru. Czystość środowiska i atrakcyjność turystyczna zostały uznane przez wszystkie trzy grupy jako jedne z pięciu najważniejszych atutów obszaru. Jednomyslnie w tym zakresie powoduje, że czynniki te nie tylko po uwzględnieniu dostępnych danych publicznych, ale też dla społeczności lokalnej mają istotne znaczenie dla dalszego rozwoju lokalnego. Niewątpliwie potencjały, o które trzeba zadbać, zasoby które należy w umiejętny sposób przekuć na wymiar gospodarczy chroniąc środowisko i wyjątkowe walory przyrodnicze.

Należy zaznaczyć, że przeprowadzenie badania było także okazją do zaprezentowania Partnerstwa, poinformowania o wspólnych celach i planach, zaprezentowania czym jest strategia terytorialna i jakie znaczenie dla ostatecznego kształtu dokumentu ma cały proces zaangażowania partnerów lokalnych.

Takie działanie miało również wymiar długoterminowy, rozciągający się na okres realizacji Strategii. Zakład się, że zapoznanie z tematem dużej części społeczności lokalnej ułatwi zaangażowanie różnych środowisk w proces realizacji i monitorowania Strategii.

KONSULTACJE SPOŁECZNE w ramach procesu oceny oddziaływania projektu Strategii na środowisko

Konsultacje społeczne zostały przeprowadzone w celu przedstawienia projektu Strategii Terytorialnej Partnerstwa „Roztocze Środkowe” wraz z Raportem Diagnostycznym i Prognozą Oddziaływania na Środowisko oraz umożliwienia mieszkańcom, instytucjom społecznym oraz podmiotom gospodarczym zgłaszania uwag dotyczących projektu dokumentu strategii oraz Prognozy.

Prognoza uwzględnia zalecenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Lublinie, zawarte w piśmie WSTIII.410.9.2024.KŁ z dnia 27 lutego 2024, skierowanym do Pana Wojciecha Żukowskiego, Burmistrza miasta Tomaszów Lubelski, które pełni funkcję Lidera Partnerstwa „Roztocze Środkowe”

Zgodnie z zaleceniami RDOŚ oraz w zgodzie powszechnie przyjętą pragmatyką Prognoza uwzględnia w całości wymogi wynikające z przepisu art. 51 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

Opracowanie odwołuje się także do ogólnych zasad ochrony środowiska zawartych w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska oraz do konstytucyjnej zasady *zrównoważonego rozwoju*, wyrażonej w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

W wyniku przeprowadzenia Strategicznej oceny oddziaływania na środowisko Strategii Terytorialnej Partnerstwa „Roztocze Środkowe” stwierdzono, że nie będzie generowała negatywnych oddziaływań na środowisko w stopniu odbiegającym od typowego oddziaływania na środowisko opracowań tego typu, a za to zawiera znaczną ilość zaplanowanych działań oddziałujących na środowisko pozytywnie.

Na poziomie zadeklarowanych wartości strategicznych Strategia jest neutralna wobec środowiska (a więc nie wywiera znaczących oddziaływań na środowisko przyrodnicze) lub oddziałuje na środowisko pozytywnie.

Analiza dokumentu prowadzi do wniosku, że spodziewane oddziaływania są nikłe lub żadne. Żaden z nich nie spowoduje znaczących szkód w środowisku, a niektóre są dla środowiska korzystne. Przykładem jest eksponowanie pomników przyrody czy też cennych obiektów w rezerwatach przyrody.

Wszyscy mieszkańcy obszaru Partnerstwa oraz partnerzy społeczni i gospodarczy mieli możliwość zapoznania się z projektem Strategii, a także Prognozą oddziaływania na środowisko.

W procesie konsultacji zagwarantowano równy i otwarty dostęp dla wszystkich zainteresowanych stron, w tym w szczególności podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, partnerów społeczno-gospodarczych, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji.

Każdy z Partnerów przeprowadził konsultacje oddzielnie, we własnym zakresie. Wszystkie dokumenty zostały udostępnione na stronach internetowych gmin Partnerstwa. Wszyscy interesariusze mieli możliwość zgłaszania uwag z wykorzystaniem stworzonego do tego celu formularza.

Podczas konsultacji nie zgłoszono uwag do przedłożonych dokumentów.

Lubelski Państwowy Wojewódzki Inspektor Sanitarny pismem DNS-NZ.7016.67.2024 z dnia 07.05.2024r. **zaopiniował pozytywnie** przedłożony projekt Strategii.

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Lublinie pismem WSTIII.410.43.2024.KŁ z dnia 10.05.2024r. **zaopiniował pozytywnie** projekt Strategii.

Tabela 4. Podsumowanie konsultacji Prognozy oddziaływania na środowisko wraz z projektem Strategii terytorialnej Partnerstwa „Roztocze Środkowe”

Lp.	Partner	Okres prowadzenia konsultacji	Link do informacji o konsultacjach oraz do raportu
1.	Miasto Tomaszów Lubelski	17.04.2024 – 10.05.2024	https://www.tomaszow-lubelski.pl/obwieszczenie-burmistrza-miasta-tomaszow-lubelski-w-sprawie-przeprowadzenia-konsultacji-spoecznych-projektu-dokumentu-pn-strategia-terytorialna-partnerstwa-roztocze-srodkowe-wraz-z/
2.	Gmina Tomaszów Lubelski	08.04.2024 – 28.04.2024	https://www.tomaszowlubelski.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=129&dzialy=129&artykul=2284&akcja=artykul
3.	Gmina Bełżec	08.04.2024 – 28.04.2024	https://www.belzec.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=100&strona=1
4.	Gmina Susiec	05.04.2024 - 25.04.2024	https://susiec.pl/index.php/ogloszenia/1188-zarządzenie-nr-51-2024-wojta-gminy-susiec-z-dnia-5-kwietnia-2024-r-w-sprawie-konsultacji-spoecznych-projektu-strategii-terytorialnej-partnerstwa-roztocze-srodkowe-raportu-diagnostycznego-oraz-prognozy-oddziaływania-na-srodowisko https://susiec.pl/index.php/ogloszenia?start=25
5.	Gmina Lubycza Królewska	30.04.2024 – 24.05.2024	https://uglubyczakrolewska.bip.lubelskie.pl/index.php?id=53&action=details&document_id=2015808
6.	Gmina Tarnawatka	09.04.2024 – 29.04.2024	https://etarnawatka.pl/aktualnosci/st-333
7.	Gmina Krynice	08.04.2024 – 29.04.2024	https://ugkrynice.bip.lubelskie.pl/index.php?id=275&action=details&document_id=2006767 -
8.	Gmina Narol	29.08.2024 – 20.09.2024	https://bip.narol.pl/obwieszczenie-burmistrza-miasta-i-gminy-narol-w-sprawie-przeprowadzenia-konsultacji-spoecznych-projektu-dokumentu-pn-strategia-terytorialna-partnerstwa-roztocze-srodkowe-wraz-z-prognoza-oddziaływania-na-srodowisk.html
9.	Gmina Horyniec -Zdrój	29.08.2024 – 20.09.2024	https://bip.horyniec-zdroj.pl/wiadomosci/18253/wiadomosc/774841/konsultacje_spoeczne -

SPOTKANIA WARSZTATOWE

Warsztaty zostały przeprowadzone w dniach 4-10 września 2024 r. i wzięto w nich udział 85 osób reprezentujących różne organizacje z obszaru Partnerstwa.

Spotkania miały na celu umożliwienie zaprezentowania głosu interesariuszy z obszaru Partnerstwa w szczególności podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, partnerów społeczno-gospodarczych, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji, w odniesieniu do zapisów projektu Strategii terytorialnej Partnerstwa Roztocze Środkowe.

Przyjęto założenie, że gminy najlepiej znają organizacje działające na ich obszarze i w oparciu o swoje wieloletnie doświadczenie oraz znajomość lokalnej społeczności odpowiedzialne były za zaproszenie takich organizacji i podmiotów, które zawierały się w kręgu interesariuszy wskazanych powyżej. Ponadto informacja o planowanych spotkaniach została zamieszczona na stronie internetowej każdego z Partnerów.

Wśród uczestników znaleźli się przedstawiciele m.in. następujących organizacji: Stowarzyszenie Liderki Gminy Tomaszów Lubelski, „Promyk” Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Narządu Ruchu, Stowarzyszenie Razem Młodzi Przyjaciele, Stowarzyszenie Promowania Talentów, Lokalna Grupa Działania „Serce Roztocza”, Stowarzyszenie Przyjaciół Płazowa, Stowarzyszenie Rozwoju Brzezin, Roztoczańskie Stowarzyszenie Agroturystyczne w Suścu, Stowarzyszenie „Przystanek Horyniec”, Towarzystwo Regionalne Siemowit, Lubyckie Stowarzyszenie Regionalne, Stowarzyszenie Samorządów Euroregion Roztocze. Ponadto podczas spotkań reprezentowane były: koła gospodyń wiejskich i jednostki ochotniczych straży pożarnych, centra aktywizacji seniorów, kluby seniorów, kluby sportowe, ośrodki kultury, przedsiębiorcy i inne.

Informacja na temat warsztatów została upubliczniona na stronach internetowych poszczególnych Partnerów oraz na tablicach ogłoszeń urzędów gmin i instytucji gminnych.

Podczas spotkań zaprezentowano stan prac nad przygotowaniem Strategii, przedstawiono najważniejsze informacje na temat dokumentu, w tym informacje na temat planowanych do realizacji w najbliższych latach projektów.

Wielokrotnie podczas warsztatów podnoszono kwestię istotności wsparcia obszaru Partnerstwa w zakresie turystyki, jako dziedziny gospodarki o wysokim potencjalnie rozwojowym, mogącej znacznie wpłynąć na poprawę atrakcyjności gmin partnerskich.

Uczestnicy wyrazili zdecydowaną aprobatę dla planowanych działań, zwracając uwagę na ich znaczenie dla społeczności lokalnej oraz zadeklarowali swoje zaangażowanie w inicjatywę i działania w ramach realizacji Strategii.

Działania na etapie przygotowania Strategii prowadzone były w taki sposób aby w pełni umożliwić otwarty i powszechny dostęp do udziału w procesach uzgadniania strategii dla wszystkich rodzajów interesariuszy z obszaru współpracy JST Partnerstwa „Roztocze Środkowe”, w szczególności podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, partnerów społeczno-gospodarczych, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji.

7.2. Partycypacja społeczna na etapie realizacji Strategii

Wolą Partnerstwa jest szerokie zaangażowanie w realizację wszystkich projektów mieszkańców i innych lokalnych interesariuszy, w szczególności przedsiębiorców i organizacji pozarządowych.

Udział społeczeństwa w realizacji określonych działań w ramach realizacji strategii musi być oparty na przejrzystych zasadach, spełniając co najmniej następujące kryteria:

- trafność działań powiązanych z obszarem problemowym, w którym jest realizowana strategia, z uwzględnieniem posiadania przez partnerów społeczno-gospodarczych potencjału pozwalającego na aktywne uczestnictwo w realizacji procesu;
- optymalność – osiągnięcie optymalnej reprezentacji społeczeństwa, aby ten głos był widoczny i znaczący w procesie;
- bezstronność – umożliwienie podejmowania decyzji w sposób neutralny, na podstawie obiektywnych kryteriów, bez faworyzowania którejkolwiek ze stron;
- efektywność – działanie w sposób możliwie najskuteczniejszy, przy optymalnym zaangażowaniu zasobów ludzkich, finansowych oraz wiedzy;
- prawo do uczestnictwa – zapewnienie udziału właściwych przedstawicieli społeczeństwa we wszystkich etapach realizacji strategii.

W trakcie prac związanych z przygotowaniem dokumentacji projektowej zostaną zorganizowane w miejscach planowanych inwestycji, spotkania konsultacyjne ze społecznością lokalną. Spotkania mają na celu wypracowanie wspólnych rozwiązań, które wykorzystane zostaną w procesie projektowym.

Na obecnym etapie planowane jest zaangażowanie mieszkańców w realizację wybranych projektów, zapraszanie do dyskusji na poszczególnych etapach realizacji przedsięwzięć zintegrowanych. Celem Partnerstwa w procesie realizacji Strategii jest skupienie jak największej liczby osób wokół idei odzwierciedlonych w projektach, upowszechnianie informacji na ten temat, nie tylko przez akcje informacyjne i promocyjne, ale aktywizację i zaangażowania mieszkańców np. poprzez udział w pracach Społecznej Rady Strategii.

Przewiduje się, że takie działania w kolejnych latach realizacji Strategii doprowadzą do pojawienia się nowych pomysłów, które mogą być realizowane przez JST Partnerstwa wspólnie z organizacjami pozarządowymi, społecznymi skupiającymi przedstawicieli różnych grup.

Angażowanie społeczności lokalnej na etapie realizacji Strategii obejmować będzie metody zróżnicowane ze względu na obszary realizacji Strategii tj. monitorowania, ewaluacji i oceny realizacji strategii, aktualizacji strategii. Wśród metod jakie zostaną zastosowane należy wskazać badanie ankietowe wśród mieszkańców obszaru oraz spotkania konsultacyjne z mieszkańcami. W przypadku konieczności aktualizacji Strategii każdorazowo na stronach Partnerów umieszczona zostanie informacja o rozpoczęciu prac nad aktualizacją Strategii.

Partycypacja społeczna na tym etapie realizacji strategii uwzględniać będzie aktywny udział społeczeństwa poprzez zaplanowanie szeregu działań:

- działalność Społecznej Rady Strategii jako rozwiązanie systemowe, stosowane na każdym etapie realizacji Strategii,
- włączanie mieszkańców i organizacji obywatelskich na etapie przygotowywania dokumentów wykonawczych do poszczególnych projektów,
- utworzenie tematycznych zespołów roboczych z udziałem zainteresowanych stron, w tym zespołów składających się z przedstawicieli konkretnych grup (przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe),
- otwarte spotkania konsultacyjne – w celu prowadzenia dyskusji o kierunkach rozwoju Partnerstwa i zgłaszania propozycji zmian na obszarze jego funkcjonowania,
- debaty z władzami publicznymi i partnerami społeczno-gospodarczymi na temat efektów zrealizowanych działań,
- zbieranie opinii o realizacji strategii zgłaszanych przez interesariuszy różnymi kanałami.

W ramach działań partycypacyjnych zostanie położony nacisk na współpracę przedstawicieli sektora społecznego, publicznego i gospodarczego. Współpraca będzie opierać się w szczególności na następujących zasadach:

Otwartości – każda z zainteresowanych osób będzie miała pełne prawo do wyrażenia swojej opinii na temat realizacji Strategii czy sposobu funkcjonowania Partnerstwa.

Równości – wszystkie głosy będą traktowane w taki sam sposób, każdy zostanie poddany analizie przez władze Partnerstwa.

Przejrzystości – każdy otrzyma informację zwrotną w zakresie zgłoszonej uwagi/ opinii o sposobie jej uwzględnienia.

Jednym ze sposobów zaangażowania interesariuszy w proces realizacji Strategii będzie ich udział w pracach Społecznej Rady Strategii, której jednym z zadań będzie opiniowanie projektu zmian Strategii w procesie aktualizacji dokumentu.

Rada składać się będzie z przedstawicieli podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji, a także przedstawiciele sektora gospodarczego.

W spotkaniach rady oprócz stałych członków będą zapraszani również przedstawiciele różnych instytucji, eksperci w zależności od tematyki spotkania oraz potrzeby jaka zostanie zidentyfikowana na danym etapie realizacji Strategii.

Działania na etapie realizacji Strategii prowadzone w będą w taki sposób aby w pełni umożliwić otwarty i powszechny dostęp do udziału w procesie dla wszystkich rodzajów interesariuszy z obszaru współpracy JST Partnerstwa „Roztocze Środkowe”, w szczególności podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, partnerów społeczno-gospodarczych, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji.

Komunikowanie prowadzonych działań odbywać się będzie poprzez:

- zamieszczanie informacji na stronach internetowych
- zamieszczanie informacji w mediach społecznościowych
- ogłoszenia w miejscach spotkań społeczności lokalnej
- środki przekazu o szerokim zasięgu (media lokalne, prasa, radio, telewizja)
- przekazywanie informacji poprzez sołtysów, organizacja cyklicznych spotkań z sołtysami, członkami rad sołeckich,
- przekazywanie informacji poprzez lokalne organizacje
- rozpowszechnianie informacji podczas spotkań i wydarzeń, w których uczestniczą organizacje pozarządowe i osoby angażujące się w rozwój lokalny

Główne cele działań komunikacyjnych to bieżące informowanie o stanie realizacji Strategii, zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działalność Partnerstwa oraz zachęcenie mieszkańców do uczestnictwa w wydarzeniach, które dotyczą realizacji Strategii.

7.3. Partycypacja społeczna na etapie oceny efektów Strategii

W ewaluacji etapowej na koniec 2027 roku, oraz w ewaluacji Końcowej na koniec 2030 r. zostanie uwzględniony udział mieszkańców. Partycypacja społeczna na etapie oceny efektów Strategii będzie zapewniona poprzez:

- udział Społecznej Rady Strategii w procedurze tworzenia raportu ewaluacyjnego;
- systematycznych konsultacjach z wykorzystaniem funkcjonowania Społecznej Rady Strategii;
- badania ankietowe mieszkańców lub ich grup na temat oceny procesów, które zaszły na obszarze Partnerstwa w ramach wdrażania Strategii;
- badania fokusowe dot. jakości życia na obszarze objętym Partnerstwem;
- wysłuchania publiczne na temat efektów zrealizowanych działań;
- formy warsztatowe zasięgania opinii, w tym np.: warsztaty strategiczne, World Cafe i podobne;
- pozyskiwaniu opinii interesariuszy o planowanych lub realizowanych projektach i podprojektach wykorzystujących efekty realizacji Strategii;
- konsultowaniu rozwiązań realizacyjnych, które będzie przybierało formę wywiadów fokusowych i spotkań konsultacyjnych z: organizacjami pozarządowymi i samorządowymi oraz przedsiębiorstwami działającymi we właściwych dla realizowanych zamierzeń branżach;
- badania sondażowe i ankiety na temat oceny procesów, które zaszły na obszarze Partnerstwa w trakcie wdrażania strategii – badania będą przeprowadzane podobnie jak na etapie przygotowywania strategii z wykorzystaniem ankiet internetowych (CAWI).

Planowane są również debaty na temat rozwoju obszaru Partnerstwa z władzami JST wchodzących w skład Partnerstwa, władzami administracji rządowej działającymi na obszarze Partnerstwa oraz mieszkańcami. Zapewnione zostanie systematycznym informowaniu społeczności lokalnej o poziomie realizacji celów strategicznych.

O realizacji tego etapu (w tym wynikach badań ankietowych, spotkań, debat) społeczność lokalna będzie informowana poprzez strony internetowe Partnerów, media społecznościowe oraz publikacje w prasie lokalnej (w wersji tradycyjnej i on-line).

Działania na etapie oceny efektów realizacji Strategii prowadzone będą w taki sposób aby w pełni umożliwić otwarty i powszechny dostęp do udziału w procesie dla wszystkich rodzajów interesariuszy z obszaru współpracy JST Partnerstwa „Roztocze Środkowe”, w szczególności podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, partnerów społeczno-gospodarczych, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji.

8. Źródła finansowania projektów

Strategia terytorialna jest elementem systemu zarządzania rozwojem obszaru, który wykracza poza administracyjnie wyznaczone granice gmin tworzących partnerstwo. Koncentruje się na identyfikacji wspólnych potencjałów i wyzwań oraz wymianie doświadczeń pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w procesie planowania przedsięwzięć na określonym obszarze. Silnie ukierunkowuje na wspólne przedsięwzięcia ponadgminne oraz na efekt współpracy poprzez uczenie się i wymianę doświadczeń pomiędzy podmiotami je realizującymi. Dlatego też system finansowania strategii terytorialnej opiera się na montażu różnych środków finansowych, tj.:

- budżetu Państwa,
- funduszy celowych i innych środków publicznych,
- środków z funduszy Unii Europejskiej oraz innych państw lub organizacji i instytucji, w tym instrumenty zwrotne,
- budżetu jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład Partnerstwa (środki własne),

Na etapie opracowania Strategii przyjęto założenie, że głównym źródłem finansowania projektów będą środki pochodzące z Programu Fundusz Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 oraz Fundusze Europejskie dla Podkarpacia na lata 2021-2027.

W związku z koniecznością udziału w procedurze w konkursowej, może pojawić się konieczność poszukiwania alternatywnych możliwości wsparcia finansowego projektów. W związku z tym Partnerstwo zidentyfikowało inne źródła finansowania opisane w tym rozdziale. Jednocześnie należy podkreślić, że organizacja procesu przygotowania realizacji projektów zintegrowanych, wynika z uwarunkowań i zasad realizacji projektów z funduszy dostępnych na poziomie regionalnym i temu podporządkowane są wszystkie prace przygotowawcze.

Jednym z istotnych działań w procesie przygotowywania Strategii IIT była analiza możliwości finansowych JST Partnerstwa. W efekcie wybrano taki zakres działań, który możliwy będzie do realizacji w ramach posiadanych zasobów finansowych.

8.1. Środki pochodzące z budżetu Państwa i funduszy celowych

Istotnym źródłem finansowania zamierzeń strategicznych Partnerstwa będzie możliwość skorzystania z programów i narzędzi wsparcia finansowanych z budżetu państwa i innych środków publicznych:

Tabela 5. Podział środków finansowych z budżetu Państwa, funduszy celowych i itp.

Środki z budżetu Państwa, fundusze celowe i inne środki publiczne		
Pozostałe programy finansowane z budżetu państwa	w zakresie ochrony środowiska	realizowane przez NFOŚiGW oraz właściwy WFOŚiGW
	w zakresie dostosowania infrastruktury dla osób niepełnosprawnych	realizowane przez PFRON

Źródło: Opracowanie ZMP

8.2. Środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej

Głównymi zewnętrznymi źródłami finansowania projektów w ramach strategii terytorialnej będą środki z funduszy unijnych w ramach Wieloletnich Ram Finansowych UE na lata 2021-2027 oraz Instrumentu na rzecz odbudowy i Zwiększenia Odporności w ramach, których alokacja dla Polski wynosi ogółem 170 mld euro.

Kluczowe źródło finansowania projektów na poziomie krajowym przewidzianych w ramach strategii stanowić będą środki funkcjonujące w ramach Umowy Partnerstwa określającej perspektywę finansową polityki spójności na lata 2021-27 oraz instrumentów w ramach Krajowego Planu Odbudowy. Środki pochodzące z Unii Europejskiej dystrybuowane są w ramach programów operacyjnych zarządzanych z poziomu krajowego lub regionalnego.

Tabela 6. Podział środków finansowych z Krajowego Planu Odbudowy

Środki z Krajowego Planu Odbudowy na poziomie krajowym	
Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności	<p>Krajowy Plan Odbudowy związany jest z odbudową i tworzeniem odporności społeczno- gospodarczej Polski po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19 oraz proponowane do realizacji reformy i inwestycje. Krajowy Plan Odbudowy składa się z 5 komponentów, stanowiących obszary koncentracji reform i inwestycji:</p> <p>A. Odporność i konkurencyjność gospodarki B. Zielona energia i zmniejszenie energochłonności C. Transformacja cyfrowa D. Efektywność, dostępność i jakość systemu ochrony zdrowia E. Zielona, inteligentna mobilność</p> <p>łącznie w ramach Krajowego Planu Odbudowy zaplanowano wydatkowanie 35,970 mld euro. Z czego 23,858 mld euro to środki bezzwrotne i 12,112 mld euro z części pożyczkowej RRF</p>

Źródło: Opracowanie ZMP

8.2.1. Alokacje regionalne: województwo lubelskie

Na poziomie regionalnym strategia terytorialna może być finansowana w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021- 2027. Wartość wsparcia środkami EU wynosi 2432 mln EUR. Z tego źródła korzystać będą gminy położone na terenie województwa lubelskiego.

Tabela 7. Podział osi priorytetowych w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027

Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027		
Numer Priorytetu	Finansowanie	Nazwa priorytetu
Priorytet FELU.01	EFRR	Badania naukowe i innowacje
Priorytet FELU.02	EFRR	Transformacja gospodarcza i cyfrowa regionu
Priorytet FELU.03	EFRR	Ochrona zasobów środowiska i klimatu
Priorytet FELU.04	EFRR	Efektywne wykorzystanie energii
Priorytet FELU.05	EFRR	Zrównoważona mobilność miejska
Priorytet FELU.06	EFRR	Zrównoważony system transportu

Priorytet FELU.07	EFRR	Lepsza dostępność do usług społecznych i zdrowotnych
Priorytet FELU.08	EFS+	Zwiększenie spójności społecznej
Priorytet FELU.09	EFS+	Zaspokajanie potrzeb rynku pracy
Priorytet FELU.10	EFS+	Lepsza edukacja
Priorytet FELU.11	EFRR	Rozwój zrównoważony terytorialnie
Priorytet FELU.12	EFS+	Wsparcie wdrażania Funduszy Europejskich dla Lubelskiego w ramach EFS+
Priorytet FELU.13	EFRR	Wsparcie wdrażania Funduszy Europejskich dla Lubelskiego w ramach EFRR

Źródło: Opracowanie ZMP

8.2.2. Alokacje regionalne: województwo podkarpackie

W odniesieniu do finansowania strategii na terenie gmin Narol oraz Horyniec Zdrój istotne są regionalne fundusze dedykowane województwu Podkarpackiemu. W tym zakresie Strategia może być finansowana w ramach Regionalnego Programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027.

Tabela 8. Podział osi priorytetowych w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027

Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027	
Priorytet FEPK.01	Konkurencyjna i cyfrowa gospodarka
Priorytet FEPK.02	Energia i środowisko
Priorytet FEPK.03	Mobilność miejska
Priorytet FEPK.04	Mobilność i łączność
Priorytet FEPK.05	Przyjazna przestrzeń społeczna
Priorytet FEPK.06	Rozwój zrównoważony terytorialnie
Priorytet FEPK.07	Kapitał ludzki gotowy do zmian
Priorytet FEPK.08	Rozwój lokalny kierowany przez społeczność

Priorytet FEPK.09	Pomoc techniczna EFRR
Priorytet FEPK.10	Pomoc techniczna EFS+

Źródło: Opracowanie ZMP

8.3. Pozostałe źródła finansowania

Identyfikacja źródeł finansowania planowanych inwestycji jest niezmiernie istotna. Obecnie środki przeznaczone przez gminy na przedsięwzięcia pochodzą głównie z funduszy unijnych i krajowych programów rządowych. Dodatkowo jednostki sektora finansów publicznych, mogą korzystać ze zwrotnych form finansowania inwestycji czyli kredytów. To pozwala na współfinansowanie projektów w ramach montażu finansowych. Jednak jednostki samorządu terytorialnego zostały wyposażone w możliwość kreowania indywidualnego zestawu narzędzi pozwalającego na gromadzenie funduszy na ten proces oraz angażowanie inwestorów prywatnych. Ponieważ nie zawsze uda się pozyskać środki na planowane inwestycje z funduszy unijnych dlatego też ważne jest zadbanie o rozwój alternatywach źródeł finansowania. Jedną z takich form jest finansowanie przedsięwzięć jest formuła partnerstwa publiczno-prywatnego. Finansuje się za pomocą tej formuły projekty inwestycyjno-eksploatacyjne realizowane w oparciu o umowę długoterminową zawartą przez władze publiczne i podmioty sektora prywatnego (podmioty rynkowe), których celem jest stworzenie niezbędnej infrastruktury rzeczowej, finansowej i organizacyjnej, umożliwiającej świadczenie usług publicznych. Przedsięwzięcia w formule PPP sprawdzają się przede wszystkim w:

- w projektach obejmujących budowę parkingów miejskich,
- w transporcie publicznym,
- infrastrukturze drogowej i transportowej,
- infrastrukturę wodnokanalizacyjną,
- infrastruktura ciepłownicza,
- w projektach oświetleniowych mających za zadanie podnoszenie jakości przestrzeni miejskiej.

Dla przedsiębiorcy celem realizacji projektu jest generowanie i maksymalizacja zysków, dla samorządu terytorialnego – ożywienie gospodarcze obszaru.

9. Wykazy i spisy

Spis tabel

Tabela 1. Podstawowe dane o gminach Partnerstwa w 2022 roku.....	7
Tabela 2. Wskaźniki realizacji projektów przewidzianych do finansowania w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027.....	46
Tabela 3. Wskaźniki realizacji projektów przewidzianych do finansowania w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027.....	48
Tabela 4. Podsumowanie konsultacji Prognozy oddziaływania na środowisko wraz z projektem Strategii terytorialnej Partnerstwa „Roztocze Środkowe”	54
Tabela 5. Podział środków finansowych z budżetu Państwa, funduszy celowych i itp.....	60
Tabela 6. Podział środków finansowych z Krajowego Planu Odbudowy.....	61
Tabela 7. Podział osi priorytetowych w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027.....	61
Tabela 8. Podział osi priorytetowych w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027.....	62

